

บทที่ ๖

การใช้การศึกษาเพื่อการธำรงรักษา พัฒนา และการถ่ายทอดความรู้ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เนื้อหาของบทที่นี้จะเป็นการนำเสนอเชิงวิเคราะห์ และชี้ให้เห็นถึงความเป็นองค์รวมในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับการใช้การศึกษาเป็นพื้นฐานสำคัญของการธำรงรักษา และการพัฒนา ตลอดทั้งรูปแบบการถ่ายทอดความรู้ ทั้งนี้มีผลสืบเนื่องมาจากสภาพบ้านเมืองที่มีการเปลี่ยนแปลงทั้งในพระราชอาณาจักรและนอกพระราชอาณาจักร อีกทั้งการรุกรานของมหาอำนาจตะวันตกที่เข้ามามีส่วนทำให้พระราชอาณาจักรในรัชสมัยของพระองค์ต้องมีการปรับตัวให้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว อำนาจจากภายนอกมีทั้งอำนาจที่เกิดจากการเมือง การปกครองไปจนถึงการทำให้สงครามเพื่อเข้าไปสู่ความมีชัยชนะ และอำนาจอันหมายถึงวิทยาการเทคโนโลยี ความทันสมัย ที่เข้ามากระทบ ทั้งนี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในฐานะ ผู้นำสูงสุดแห่งพระราชอาณาจักรทรงรู้เท่าทันถึงการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวและพร้อมที่จะเปิดโลกทัศน์สู่ความรับรู้วิทยาการสมัยใหม่และในขณะเดียวกันก็ทรงยึดมั่นที่จะธำรงรักษารูปแบบจารีตประเพณีของบ้านเมืองให้คงอยู่ เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นว่า พระราชอาณาจักรสยามเป็นพระราชอาณาจักรที่มีอารยะ (Civilization) เพื่อให้เป็นที่ประจักษ์ต่อสายตาชาวโลก อีกทั้งสร้างความภาคภูมิใจให้กับหมู่ชนในพระราชอาณาจักรอีกด้วย

ในสมัยรัชกาลที่ ๔ การศึกษาได้ก้าวเข้ามาเป็นปัจจัยหลักประการหนึ่งในการบริหารราชการแผ่นดินซึ่งต่างกับรัฐในยุคจารีตที่ใช้พระราชอำนาจ พระบรมเดชานุภาพ ซึ่งแสดงออกให้เห็นในรูปแบบของการสู้รบและการใช้พระราชอำนาจเป็นสำคัญ การใช้พระราชอำนาจในแบบดั้งเดิมไม่อาจตอบสนองในเรื่องของการพัฒนาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่การใช้ความรู้คู่คุณธรรมกลับเป็นสิ่งที่ถูกหยิบยกและถูกนำมาใช้ ในการแก้ปัญหาและพัฒนาได้อย่างเหมาะสมมากกว่า ทั้งนี้พระราชอาณาจักรต้องมีการเตรียมพร้อมนับตั้งแต่ ผู้นำประมุขสูงสุด ชนชั้นปกครองไปจนถึงชนชั้นถูกปกครองที่ต้องมีความรู้ความสามารถที่มาจากการศึกษาเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตามในรัฐระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญมากที่สุด การเปลี่ยนแปลงใดๆ ก็ตามถ้าไม่ได้เกิดจากองค์พระมหากษัตริย์เป็นผู้ทรงริเริ่มหรือเปิดโลกทัศน์ก็คงไม่เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นอย่างแน่นอน คุณลักษณะสำคัญในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการใส่พระทัยในเรื่องของการเรียนรู้ต่างๆ และยึดมั่นในศีลธรรมจรรยาแห่งบรรพบุรุษศาสนาจึงเป็นปัจจัยสำคัญเริ่มแรกที่เกิดจากชนชั้นนำ อันเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่จะทำให้เกิดการธำรงรักษา พัฒนา และการถ่ายทอดความรู้ได้ต่อไป

การศึกษาจึงเปรียบเสมือนอาวุธ หรือ เครื่องมือสำคัญของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะใช้การศึกษาเพื่อสร้างคน ให้มีลักษณะที่พึงประสงค์ สอดคล้องกับบริบททางสังคมในช่วงนั้น ทั้งในเรื่องของการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม รูปแบบการให้การศึกษาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ทรงเริ่มตั้งแต่ในกลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์ เสนาบดีชั้นผู้ใหญ่ คหบดีผู้มีทรัพย์ตลอดทั้งไพร่ฟ้าประชาชน ให้มีความรู้ความเข้าใจถึงอำนาจของการศึกษาและประโยชน์ของการศึกษา รูปแบบกระบวนการถ่ายทอดความรู้มีทั้งที่เป็น

รูปแบบจารีตที่ดั้งเดิม และรูปแบบใหม่ที่มีอิทธิพลมาจากวัฒนธรรมตะวันตก ในที่นี้ผู้ศึกษาจะลำดับเนื้อหาในส่วนการใช้การศึกษาเพื่อการธำรงรักษา พัฒนา และการถ่ายทอดความรู้ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังนี้

๖.๑ บทบาทและความสำคัญของการศึกษาเพื่อการธำรงรักษาและพัฒนา

๖.๒ ความสำคัญของประวัติศาสตร์กับการพัฒนาชาติ

๖.๒.๑ ความมีอารยะกับการพัฒนาชาติ

๖.๒.๒ ภูมิปัญญาไทยกับการพัฒนาชาติ

๖.๓ คุณลักษณะของความเป็นครูต้นแบบในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๖.๑ บทบาทและความสำคัญของการศึกษาเพื่อการธำรงรักษาและพัฒนา

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นยุคที่สังคมมีการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ ด้วยพลังอำนาจทางการเมืองใหม่ หรือที่เรียกว่า เจ้าอาณานิคม พร้อมกับกระแสสังคมของการเรียนรู้ที่มาพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงในนามโลกตะวันตก การดำเนินวิเทศব্যแบบเก่า คงไม่สามารถตอบโจทย์ของปัญหาได้อย่างบรรลุลัพธ์ประสงค์ได้ การปรับวิธิตดและเปิดใจรับการเปลี่ยนแปลงที่มาพร้อมกับความรู้จึงเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อที่จะได้รู้จักโลกใหม่ให้มากขึ้น ทั้งนี้เพื่อจะธำรงไว้ซึ่งพระราชอาณาจักรเป็นสำคัญ การศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญของการพัฒนาเป็นการสร้างความรู้ในเรื่องของการพัฒนาเพื่อให้คนในสังคมเข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงในระดับที่สังคมกว้างออกไป จนถึงระดับประเทศจนถึงภูมิภาค ทำให้คนในสังคมรู้เท่าทัน และตระหนักถึงการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง เพราะไม่ใช่เป็นหน้าที่ของชนชั้นปกครองแต่เพียงอย่างเดียวอีกต่อไป การศึกษาเป็นการสร้างความรู้และทักษะทำให้คนมีศักยภาพและความสามารถถึงพร้อมด้วยการพัฒนา และสามารถอยู่ร่วมกับคนในสังคมอื่นได้ ในช่วงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นยุคที่ให้ ความสำคัญกับศาสตร์สมัยใหม่ต่างๆ ที่เข้ามาเพื่อสร้างความรู้ (knowledge) พระองค์ทรงใช้ การศึกษาในทุกๆ ศาสตร์ผ่านทางพระราชกรณียกิจ จนถือได้ว่าเป็นพาหุวิทยาการในการนำไปสู่การพัฒนาพระราชอาณาจักรแบบสหวิทยาการ

การใช้พาหุวิทยาการทางการศึกษาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีความครอบคลุมสรรพวิชา อาทิ ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาพื้นฐานทางประวัติศาสตร์ (Historical Foundation of Education) มุ่งเน้นให้เห็นถึงรากฐานประวัติความเป็นมาผลสำเร็จและข้อผิดพลาด โดยพิจารณาถึงสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคม พื้นฐานการศึกษาทางด้านสังคม (Social Foundation of Education) ทั้งในเรื่องของเศรษฐกิจการเมือง สังคม และการศึกษา การศึกษาเปรียบเทียบหรือ การศึกษาระหว่างประเทศ (Comparative and International Education) เป็นพื้นฐานที่มุ่งให้เห็นถึงการเปิดโลกทัศน์ในเรื่องของความรู้ โดยไม่จำกัดในเรื่องของตน

ความสำคัญทางการศึกษาเพื่อการธำรง พัฒนาและการถ่ายทอดความรู้ เป็นเครื่องมือสำคัญ ในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาการเมือง อาทิ แนวคิดในการศึกษา เพื่อการพัฒนาทางการเมือง ของ

เจมส์ เอส. โครแมน (James S. Coleman) ได้เสนอไว้ ๓ ประเด็น (Coleman, S. James, ๑๙๖๖ อ้างถึงใน ชนิตา รักษ์พลเมือง, ๒๕๓๔: ๒๕)

๑. การศึกษาเพื่อการขัดเกลาทางการเมือง (Political Socialization) หมายถึง การถ่ายทอดความคิดเห็นทัศนคติ ลักษณะนิสัย ความรู้ ความเชื่อให้กับสังคม

๒. การเลือกสรรทางการเมือง (Political recruitment) หมายถึง การกำหนดบุคคลเข้าสู่ระบบการเมือง หรือการเลื่อนฐานะทางสังคมโดยใช้การศึกษา

๓. การสร้างบูรณาการทางการเมือง (Political integration) หมายถึง การสร้างความเป็นปึกแผ่นทางสังคมโดยวิธีทางทางการศึกษา

ในที่นี้จะเห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้การศึกษาและถ่ายทอดความรู้ กระบวนการ และรูปแบบต่างๆ ในเรื่องของวิชาการ ทั้งที่เป็นของเดิม และของใหม่ อีกทั้งพระองค์ยังทรงสร้างคุณลักษณะของคนรุ่นใหม่ เพื่อเข้าสู่สังคม การเมือง การปกครอง โดยใช้การศึกษาเป็นเครื่องชี้วัด และยังทรงใช้การศึกษา เพื่อการสร้างความมั่นคงแห่งพระราชอาณาจักร

นอกจากนี้การศึกษายังมีส่วนสำคัญและมีบทบาทต่อสังคมอีกหลายประการ เช่น ชนิตา รักษ์พลเมือง (๒๕๓๔: ๘๐-๘๑) ได้ศึกษาในด้านพื้นฐานการศึกษา ที่ว่าด้วยหลักการแนวคิดทางสังคม ซึ่งชี้ให้เห็นหน้าที่ของการศึกษาที่มีต่อสังคม ดังนี้

๑. หน้าที่ถ่ายทอดวัฒนธรรม (cultural transmission) เป็นการถ่ายทอดความคิดความเข้าใจ วัฒนธรรมประเพณีของสังคมเพื่อดำรงรักษามรดกทางวัฒนธรรม

๒. หน้าที่สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคม (social integration) การศึกษาเป็นตัวการสำคัญที่ทำให้ชุมชน ซึ่งมีความแตกต่างรวมกันได้เกิดความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน

๓. หน้าที่สร้างนวัตกรรม (innovation) การศึกษามีส่วนสำคัญในการค้นคิดนวัตกรรมเพื่อการเปลี่ยนแปลง

๔. หน้าที่คัดเลือกและจัดสรร (selection and allocation) หน้าที่ดังกล่าวเป็นการสร้างคุณลักษณะของคนที่มีความรู้ และนำไปสู่การเลื่อนฐานะทางสังคม

๕. หน้าที่พัฒนาบุคคล (personal development) การศึกษาเป็นส่วนสำคัญที่พัฒนาทักษะและความสามารถ ตลอดจนสร้างระเบียบวินัยและความรู้ให้เกิดขึ้นแก่บุคคล

จากทั้ง ๕ ข้อจะเห็นได้ว่าการศึกษามีเป้าหมายสำคัญ ในการสร้างพลเมืองที่ดีให้อยู่ร่วมกันอย่างมีสันติ ดำรงรักษาความเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม และสะท้อนให้เห็นถึงภาพของสังคมในแต่ละสังคม ถ้าพิจารณาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะพบว่า ทรงใช้การศึกษาเป็นพื้นฐานของการธำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรม จารีตประเพณี ทั้งนี้เป็นไปเพื่อสร้างพระราชอาณาจักรไปสู่ความมั่งคั่งร่ำรวย ตลอดทั้งวัฒนธรรมใหม่ที่เข้ามาปฏิบัติสัมพันธ์ในช่วงนั้นด้วย พระองค์ทรงใช้การศึกษาเป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ อันนำไปสู่ความเป็นมิตร และความเป็นพวกเดียวกัน จนนำไปสู่ความรู้ที่ปะทะสังสรรค์กัน

การศึกษายังนำมาซึ่งการค้นพบเทคโนโลยีที่แปลกใหม่และทันสมัย เพื่อเป็นกุญแจสำคัญในการไขความรู้อย่างต้องการเสาะแสวงหา เหมือนดังกรณีที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงสั่งซื้อเครื่องมือที่เกี่ยวข้องกับทางดาราศาสตร์ที่ทันสมัยและดีที่สุดสมัยนั้นให้นำเข้ามาสู่พระราชอาณาจักร ความดังกล่าวจึงเป็นการเปิดมิติของการศึกษาดาราศาสตร์ตามศาสตร์แห่งวิทยาศาสตร์แนวใหม่และเน้นความทันสมัยตามเทคโนโลยีตะวันตก

การศึกษายังเป็นตัวสร้างคุณลักษณะบุคคลอันพึงประสงค์ที่เปี่ยมไปด้วยความรู้ และกลายเป็นชนชั้นปัญญาชนทางความคิด และความเป็นตัวตนจากการยอมรับความรู้ความสามารถ มิใช่แต่ให้การยอมรับอันว่าด้วยราชสกุลและตระกูลผู้สูงศักดิ์ ซึ่งยึดถือปฏิบัติกันมาแต่เดิมนับได้ว่าเป็นการสร้างสิทธิเสรีภาพและเปิดโอกาสให้กับประชาชน โดยทั่วไปผ่านกระบวนการทางการศึกษา ความสำคัญของการศึกษายังทำหน้าที่ เพื่อการดำรงรักษา (maintenance) การรักษาความชอบธรรม (legitimation) การถ่ายทอด (transmission) และการปลูกฝัง (internalization) ด้วย จะเห็นได้ว่าการศึกษามีบทบาทสำคัญในการสร้างสมาชิกใหม่ให้แก่สังคม ในครรลองที่สังคมมุ่งหวัง เพื่อให้สังคมมีความต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ การศึกษายังเป็นกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (socialization) ซึ่งทำให้สังคมอยู่ร่วมกัน โดยการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม ความรู้ ทักษะ เพื่อสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียว และช่วงพัฒนานคนในสังคม ได้เรียนรู้และปรับตัวให้เข้ากับวิถีชีวิต สร้างความเป็นระเบียบทั้งตนเองและสังคม จะเห็นได้ว่าการศึกษาเป็นรูปแบบกระบวนการ ๒ ทางคือ ในขณะที่สมาชิกใหม่เรียนรู้วัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตแนวความคิดค่านิยมของสมาชิกเก่า สมาชิกเก่าก็ได้เรียนรู้สิ่งเหล่านั้นจากสมาชิกใหม่ด้วย (ชนิตา รักษ์พลเมือง ๒๕๓๔: ๔๘ และ ๑๕๗) ความหมายดังกล่าวสอดคล้องกับแนวพระบรมราโชบายในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ว่า การศึกษาเป็นส่วนสำคัญในการรักษาของเก่า และรับรู้ของใหม่โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้

การศึกษาจึงเป็นส่วนสำคัญของการพัฒนาที่ขาดเสียมิได้ ไม่ว่าเราจะพัฒนาเรื่องใดก็ตามย่อมไม่พ้นต้องใช้การศึกษามาเป็นส่วนร่วมด้วยกันแทบทั้งสิ้นไม่ว่าจะเป็น การศึกษาเพื่อการพัฒนาคนสู่การเป็นพลเมืองที่ดี หมายถึงการเตรียมคนให้เข้าสู่ระบบ โดยมีกระบวนการถ่ายทอดอบรมให้บุคคลมีลักษณะสอดคล้องกับระบบนั้นๆ การศึกษายังเป็นพื้นฐานของการอบรมบ่มนิสัย จิตใจและทัศนคติในเรื่องดังกล่าวจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเริ่มตั้งแต่เยาวชน ทั้งนี้เพื่อส่งผลการปลูกฝังในเรื่องของการรักชาติและสำนึกในความเป็นชาติ ความมีวินัย เสียสละ เชื่อฟังคำสั่ง และความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ถ้าพิจารณาถึงรายละเอียดของการศึกษาในองค์ความรู้มิติเชิงลึก จะพบว่าการศึกษามีส่วนสำคัญต่อการธำรงรักษาและพัฒนา ตลอดทั้งกระบวนการถ่ายทอดความรู้ ดังกรณี การสอนวิชาภูมิศาสตร์ มีจุดมุ่งหมายสำคัญประการหนึ่งคือ ส่งเสริมการค้าขาย ก่อให้เกิดความรักชาติ และเพื่อเป็นความรู้รอบตัว วิชาภูมิศาสตร์ มักจะสอนควบคู่กับวิชาพงศาวดาร (ประวัติศาสตร์) บางทีรวมกันเรียกว่าวิชาความรู้เรื่องเมืองไทย วิชาภูมิศาสตร์ให้ความรู้ด้านรูปธรรม พงศาวดารด้านนามธรรม มีความมุ่งหมายที่ตรงกันสำคัญคือ การปลูกฝังให้เกิดความรักชาติ และสำนึกในความเป็นไทย อันเป็นชาติเก่าแก่มืดมิดรุ่งเรือง มีประสบการณ์ของคนในชาติร่วมกันเป็นเวลานาน (วิทย์ วิศุทเวทย์, ๒๕๔๔: ๓๔-๓๕)

การศึกษายังเป็นส่วนสำคัญกับการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรม นโยบายทางการศึกษาย่อมสะท้อนให้เห็นถึงนโยบายทางสังคมและวัฒนธรรม ในเมืองไทยสมัยโบราณสถานศึกษาสำคัญๆ ซึ่งได้แก่ บ้าน วัด และวัง โดยในส่วนของ วัง หรือพระบรมมหาราชวัง ถือเป็นหัวใจสำคัญของการใช้การศึกษาและให้การศึกษากับชนชั้นนำในสังคมนับ ตั้งแต่พระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูงไปจนข้าราชการชั้นล่างทั้งสรรพวิชาที่เป็นจารีตธรรมเนียมปฏิบัติที่สั่งสมและถ่ายทอดมาเป็นเวลานาน ไปจนถึงวิชาความรู้ของโลกวิทยาการตะวันตกสมัยใหม่ก็ต้องอาศัยวังเป็นจุดเริ่มต้นในการรวบรวม สั่งสม ถ่ายโอนกระบวนการเรียนรู้ต่างๆ ไปสู่ชั้นล่างต่อไป แนวคิดในการพัฒนาพระราชอาณาจักร หรือการศึกษาหาข้อมูลเกี่ยวกับการพัฒนาในด้านต่างๆ ของประเทศไทยเรา ย้อนหลังกลับไปจะต้องเริ่มและให้ความสำคัญที่วังเป็นจุดเริ่มแรก โดยเฉพาะวิทยาการสมัยใหม่ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลกที่เข้ามามีผลกระทบต่อการรับรู้ในมิติต่างๆ ทรงเป็นพระบรมวงศานุวงศ์ร่วมกับกลุ่มขุนนางรุ่นแรกๆ ที่พยายามศึกษาวัฒนธรรม ภาษา และเครื่องมือต่างๆ มาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๓ มาจนถึงสมัยของพระองค์ก็ยิ่งทรงศึกษาเพื่อให้รู้เท่าทันโลก เพื่อให้ทันสมัยขึ้น หรือสมัยปัจจุบันนี้เรียกว่า “โลกาภิวัตน์” พระองค์ทรงเตรียมพร้อมที่จะเผชิญมาเป็นอย่างดี แต่วางพระองค์อย่างเจียมๆ มาตั้งแต่ทรงเป็นเจ้าฟ้า ทั้งนี้เนื่องด้วยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่โปรดฝรั่ง (ศุภวัฒน์ เกษมศรี, ๒๕๔๘: ๔)

๖.๒ ความสำคัญของประวัติศาสตร์กับการพัฒนาชาติ

ความสำคัญของ “ประวัติศาสตร์” นั้น มีทั้งนักปราชญ์และนักวิชาการสาขาประวัติศาสตร์หลายท่านได้ให้คำนิยามและความหมายไว้ อย่างหลากหลายในหนังสือ คนค้นเคย (๒๕๕๒) ดังนี้

ท่านผู้หญิงวรณัญญา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา (๒๕๕๒: ๒๑) ได้ให้คำจำกัดความของคำว่า “ประวัติศาสตร์” ไว้ดังนี้ ประวัติศาสตร์ คือ การเรียนรู้ตลอดชีวิต (Life-long learning) เป็นศาสตร์พื้นฐานของวิชาอื่นๆ มากมายและเป็นวิชาที่ต้องใช้การค้นคว้าแบบสหวิทยาการ (Interdisciplinary)

คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ (๒๕๕๒: ๔๖) ประวัติศาสตร์ คือ กระจกส่องสะท้อนให้ประชาชนในชาติเห็นสภาพสังคมและการดำรงรักษาชาติ ตลอดจนการปกป้องและการพัฒนาประเทศชาติที่บรรพบุรุษไทยได้อุทิศแรงกายแรงใจสร้างสรรค์ไว้บุคคลทั่วไปจะศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับความมั่นคงของชาติได้จากประวัติศาสตร์ การศึกษาประวัติศาสตร์จะบรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าวหรือไม่ ขึ้นอยู่กับนักประวัติศาสตร์แต่ในยุคสมัย จะสามารถประมวลความรู้ได้อย่างถูกต้องแม่นยำกว้างขวางครอบคลุม สาระที่สังคมได้ดำเนินมา ดังนั้นนักประวัติศาสตร์จึงมีความสำคัญแก่ชาติและสังคมเป็นอันมาก

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.แถมสุข นูมนนท์ (๒๕๕๒: ๔๘) ประวัติศาสตร์ คือ หลักฐานข้อเท็จจริงเป็นหลักยึดหมั่น เหมือนดังสุภาสิต ความรู้อาจล้าสมัย และอย่างประมาทในความรู้

ศาสตราจารย์คุณหญิงกุลลาภ มัลลิกะมาส (๒๕๕๒: ๔๓) ความรู้ในวิชาประวัติศาสตร์เป็นประจักษ์พยานสำคัญของความรู้ในพัฒนาการของมนุษยชาติ เป็นวิชาที่ชี้ความเป็นไปของมวลมนุษย์จึงเป็นวิชาการที่ยิ่งใหญ่ในการศึกษาของมนุษย์

อาจารย์จุลทรรศน์ พยาฆรานนท์ (๒๕๕๒: ๕๖-๕๗) ผู้ที่มีความรู้ทางประวัติศาสตร์อย่างถ่องแท้เปรียบประดุจเป็นปัญญาชนแห่งสยามประเทศมีนิสัยฝักใฝ่รอบรู้ปัญญาและเป็นเอตทัคคะไม่เฉพาะวิชาใดวิชาหนึ่งควรเชี่ยวชาญรอบรู้และลึกซึ้งรอบด้านมีความจริง ความดี ความงาม อันเป็นคุณสมบัติของปราชญ์โดยแท้

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ธีระ นุชเปี่ยม (๒๕๕๒: ๑๐๔) ประวัติศาสตร์ คือการให้ความสำคัญกับการอ่านและวิเคราะห์หลักฐานเพราะรากฐานของประวัติศาสตร์อยู่ที่การศึกษาและการวิเคราะห์หลักฐาน (sources)

สรุปได้ว่า ประวัติศาสตร์ หมายถึง ศาสตร์อันเป็นรากฐานวิชาการต่างๆ ของมนุษย์เปรียบเสมือนกระจกสะท้อนภาพต่างๆ ในอดีตของในแต่ละชาติ ที่มีความต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันและอนาคต มีหลักการในการศึกษามีวิธีการค้นคว้าหาหลักฐาน และข้อเท็จจริงที่จะต้องแสวงหาข้อมูลตามวิธีการอันมีลักษณะแบบสหวิทยาการ ผู้ที่ศึกษาจำต้องมีทักษะทางปัญญารอบรู้ เพื่อที่จะสามารถประมวลความรู้ในความหลากหลายของหลักฐานได้อย่างถูกต้อง

ดังนั้นเมื่อประวัติศาสตร์มีความสำคัญกับการพัฒนาชาติบ้านเมือง ซึ่งกระบวนการความรู้ดังกล่าวจะต้องถูกนำมาบูรณาการให้เป็นภาพในมุมมองต่างๆ ด้าน ซึ่งในแต่ละด้านต่างมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน การแสวงหาความรู้เพื่อการพัฒนาในสาขาวิชาพัฒนานั้น บางเรื่องหากผู้ศึกษาขาดความเอาใจใส่ในมิติประวัติศาสตร์แล้ว ความรู้ที่ได้จากการศึกษาอาจไม่สมบูรณ์พอ หรือไม่ครบถ้วน เพราะประวัติศาสตร์มิใช่เพียงสิ่งที่เกิดขึ้นแล้วและได้สิ้นสุดลงเท่านั้น แต่ประวัติศาสตร์ยังคงดำรงบทบาทของตนเองในฐานะเข็มทิศนำทางมนุษย์มาสู่ยุคปัจจุบัน อีกหลายอย่างที่ถูกปิดบังซ่อนเร้นไว้ในอดีตและวิธีการทางประวัติศาสตร์ก็จะช่วยให้สืบค้นหาคำตอบเหล่านี้ได้สะดวกยิ่งขึ้น ดังนั้นกระบวนการศึกษาเพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ตรงเป้าหมาย จึงไม่อาจจะเลยมิติทางประวัติศาสตร์ควบคู่ไปด้วยได้ (ณรงค์ พ่วงพิศ, ๒๕๓๙: ๑๑๑, ๑๑๓ และ ๑๑๗-๑๑๘) ด้วยเหตุนี้วิธีการทางประวัติศาสตร์จึงเป็นวิธีหนึ่งที่ใช้ในการศึกษาด้านการพัฒนาชาติให้เจริญรุ่งเรืองและพัฒนา

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำพาพระราชอาณาจักรไปสู่โลกแห่งการเปลี่ยนแปลงทรงเปิดประเทศเจริญสัมพันธไมตรี โดยวิเทศব্যแบบใหม่ ทรงเปิดรับองค์ความรู้ต่างๆ ทั้งในและนอกพระราชอาณาจักรเพื่อนำไปสู่การพัฒนาประเทศ โดยศึกษารูปแบบการเมืองการปกครองของบ้านเมืองที่เจริญกว่าหรืออาจจะกล่าวได้ว่าทรงศึกษาประวัติศาสตร์ที่ประสบความสำเร็จมาก่อนและนำมาปรับใช้กับพระราชอาณาจักรของพระองค์ เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์พระองค์ทรงเชิญบรรดาพระสหายเก่าแก่ที่เคยเป็นครู เช่น หมอปลัดเลี้ย หมอเฮาส์ เข้าเฝ้าฯ ในวันพระราชพิธีรับราชสมบัติพระองค์ทรงมีพระราชกระแสรับสั่งสำคัญว่า พระองค์ทรงมีพระราชประสงค์อย่างแรงกล้าให้รัฐบาลของพระองค์บริหารบ้านเมืองตามแบบอย่าง (Limited of Monarcy of England) ซึ่งในขณะนั้นปกครองโดยสมเด็จพระนางเจ้าวิคตอเรีย ซึ่งก็คือการปกครองแบบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข (Constitutional Monarcy) ซึ่งเป็นแนวคิดที่สำคัญถึงแม้ยังปฏิบัติได้ไม่สมบูรณ์ก็ตาม (อาภา ภมรบุตร, ๑๙๘๑: ๓๕) พระองค์ทรงเริ่มให้สิทธิในเรื่องของการเมืองการปกครองโดยทรงเน้นแนวพระราชดำริในเรื่องของ “มหาชนนิกรสโมสรสมมติ” ซึ่งแตกต่างจากไปจากรัชกาลก่อนๆ พระองค์ขึ้นเสวยราชสมบัติได้ด้วยความยินยอมพร้อมใจของประชาชนข้าราชการและ

พระสงฆ์ พระองค์ยังทรงมีพระราชกระแสสำคัญที่แสดงให้เห็นถึง การเริ่มมีแนวคิดแบบประชาธิปไตย ประการสำคัญคือ พระมหากษัตริย์พระองค์เดียวไม่สามารถปกครองประเทศให้เป็นไปด้วยดีได้ พระองค์ทรงแสดงให้เห็นว่าราชการสิทธิ์ขาดก็สุดแล้วแต่ท่านเสนาบดีเห็นพร้อมกัน พระราชอำนาจของพระองค์มิได้ยิ่งใหญ่ไปกว่าความสุขส่วนรวมของประชาชน พระมหากษัตริย์ไม่สามารถรวบรวมเงินทองไว้ได้มากกว่าที่พระองค์จะได้รับ เพราะเงินทองเหล่านี้ขึ้นอยู่กับความยินยอมของเสนาบดี ข้าราชการและประชาชนไม่สามารถจะรวบรวมเงิน โดยปิดบังจากการล่วงรู้ของผู้อื่นๆ ได้ มิฉะนั้น จะเกิดการขบถและจลาจล การเกลียดชังพระมหากษัตริย์ (สำเนาและคำแปลพระราชหัตถเลขา ภาษาอังกฤษในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒๕๑๔: ๔๙-๕๐)

ข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าพระองค์ได้ทรงศึกษาประวัติศาสตร์ทั้งภายในและภายนอก พระราชอาณาจักรอย่างถ่องแท้ ทรงเล็งเห็นความถูกต้องและความไม่ถูกต้องอันนำไปสู่ความสำเร็จ และความจลาจล ซึ่งมีตัวอย่างมาแต่เก่าก่อน สิ่งใดที่ยึดถือปฏิบัติและไม่เหมาะสมต่อสภาพการเปลี่ยนแปลงก็จะมีทรงปฏิบัติ ตรงกันข้ามกับสิ่งใดที่ทรงเลือกปฏิบัติและก่อประโยชน์ก็ทรงเลือกปฏิบัติ ถึงแม้รัชกาลก่อนๆ จะทรงไม่ยึดถือปฏิบัติเป็นธรรมเนียมก็ตาม ประวัติศาสตร์ที่พระองค์ให้ความสนใจทำให้พระองค์ได้รู้จักปัญหาต่างๆ ได้อย่างลุ่มลึกใกล้เคียงกับความเป็นจริงมากที่สุด ไม่ว่าจะเป็นประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ ภูมิปัญญา ท้องถิ่นวัฒนธรรมและการศึกษาซึ่งถือเป็นแนวการศึกษา ประวัติศาสตร์ในแนวสหวิทยาการ ทำให้พระองค์ได้รู้จักการเคลื่อนไหวของสังคมทั้งภายในและภายนอกพระราชอาณาจักร การศึกษาประวัติศาสตร์เป็นรากเหง้าสำคัญของการสร้างปัญญา ประวัติศาสตร์เป็นการสร้างอดีตขึ้นมาใหม่ เพื่อชี้ให้เห็นถึงสังคมที่มีอารยะมีความเป็นมาเป็นไปสร้างความรู้สึกภาคภูมิใจให้กับบ้านเมืองของตนประวัติศาสตร์ยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความชอบธรรมให้กับอำนาจของศักดินา (อานันท์ กาญจนพันธุ์, ๒๕๔๓: ๓ และ ๑๑) พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเล็งเห็นความสำคัญของประวัติศาสตร์ และทรงใช้ความรู้จากการศึกษา ประวัติศาสตร์เปรียบประดุจอาวุธทางการศึกษาจรรโลงไว้ ซึ่งการดำรงอยู่และพัฒนา พระราชอาณาจักรผ่านกระบวนการถ่ายทอดความรู้ในรูปแบบต่างๆ ที่พระองค์ทรงใช้ อาทิ ผ่านทางพระราชหัตถเลขา ประกาศแจ้งเตือนให้ทราบผ่านทางประชุมประกาศต่างๆ ตลอดทั้งทรงมีพระราชดำริผ่านทางหมายรับสั่งในเรื่องต่างๆ อีกเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังทรงอรรถาธิบายพร้อมทั้งการถ่ายทอดในรูปของพระราชนิพนธ์เรื่องต่างๆ และมีการแบ่งหมวดหมู่ไว้เป็นระบบเป็น เรื่องๆ อย่างน่าสนใจ ผู้ศึกษาจะขอนำเสนอกรณีตัวอย่างศึกษาจากหนังสือ รวมพระราชนิพนธ์ใน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง ชุมนุมพระบรมราชาธิบายและประชุมพระราชนิพนธ์ใน รัชกาลที่ ๔ (๒๕๔๓) ที่ได้แบ่งเป็นหมวดหมู่ไว้ที่น่าสนใจ ดังนี้

หมวดวรรณคดี

หมวดวรรณคดีภาค ๑ ว่าด้วยอักษรและศัพท์ เช่น ว่าด้วยอักษร ฤ ฤา ฤา ใช้ตัว ห นำหน้า ไม่ได้ คำว่า สำเร็จ เสร็จ กับคำว่า สำเรทธิ เสรทธิ ใช้ต่างกัน หรือ ว่าด้วยคำภาษามาลา และ วัดพนัญเชิง ว่าด้วยคำพระเมรุทอง และพิหารหลวง พิหารลาย

หมวดวรรณคดีภาคที่ ๒ เช่น ว่าด้วยนามผู้สำเร็จราชการเมืองขึ้นเมืองกาญจนบุรี ๗ เมือง ว่าด้วยนามผู้สำเร็จราชการเมืองนครเขื่อนขันธ์

หมวดวรรณคดีภาคที่ ๓ ว่าด้วยนามสถานที่ต่างๆ เช่น นามพระที่นั่งสุทไธสวรรย์และพุทธไธสวรรย์ ว่าด้วยนามท้องสนามหลวงและท้องสนามไชย ว่าด้วยนามคลองเจ็ดชัยบูชาว่าด้วยนามวัดมหาธาตุ วัดราชประดิษฐ์ และวัดราชบูรณะ เป็นต้น

หมวดโบราณคดี

หมวดโบราณคดีภาคที่ ๑ ว่าด้วยพระราชประเพณีโบราณ เช่น ประเพณีนำริ้วตรวจทางเสด็จพระราชดำเนินประเพณีลงทรงโสกันต์ พระราชพิธีพระราชทานเบี้ยหวัดและเงินเดือนแก่เจ้านายในพระราชวังบวร พระราชพิธีพระราชทานเบี้ยหวัดพระราชวงศานุวงศ์ที่ทรงผนวช ประเพณีพระราชทานบรรดาศักดิ์แก่พ่อค้าชาวต่างประเทศ ประเพณีเสด็จพระราชทานพระกฐินพระอารามหลวงกรุงศรีอยุธยา ประเพณีพระสงฆ์สามเณรสวดพระปริตรทำน้ำพุทธมนต์ในพระราชวังชั้นใน

หมวดโบราณคดีภาคที่ ๒ ว่าด้วยราชจารีตโบราณ เช่น ว่าด้วยอากรค่าน้ำ ว่าด้วยอากรไม้ปักและน้ำมัน ว่าด้วยอากรค่านา ว่าด้วยพิภตเงินตรา ว่าด้วยพิภตทองคำ ว่าด้วยตราภูมิคุ้มห้าม ว่าด้วยสักเลขหมายหมู่ ว่าด้วยละคอนผู้หญิงของหลวง

หมวดโบราณสถานและโบราณวัตถุ

หมวดโบราณสถานและโบราณวัตถุ ภาคที่ ๑ ว่าด้วยโบราณสถาน เช่น ตำนานเมืองลพบุรี ตำนานวัดไชยพุทธมณฑลและวัดเขมาภิรตาราม ตำนานวัดหงส์รัตนาราม

หมวดโบราณสถานและโบราณวัตถุ ภาคที่ ๒ ว่าด้วยโบราณวัตถุ เช่น พระปฐมเจดีย์พระเจดีย์วัดชุมพลนิกายาราม พระมหาเมธีรัตนปฏิมากรพระแก้วมรกต พระพุทธรูปยรัตน

นอกจากนี้ยังมีพระราชนิพนธ์หมวดปณิกะที่ทรงให้ความรู้ความเข้าใจในเรื่องของประวัติศาสตร์และประวัติความเป็นมาอีกเป็นจำนวนมาก เช่น เรื่องช้าง, ช้างเผือกกับนางงาม, แผ่นดินเขมรเป็น ๔ ภาค, แหวนนพเก้า, การนับปีตามสุริยคติกาล, พระพุทธรูปที่ถ้าประทุน, การมอบพระราชอำนาจและการรักษาพระนครแด่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว, ระยะทางเสด็จพระราชดำเนินเมืองไชนา, เรื่องตั้งหลวงสยามมานุเคราะห์, กงสุลสยาม ณ เมืองร่างกุ้ง, เปลี่ยนชื่อวัดตะเคียนเป็นวัดมหาพฤฒาราม, เรื่องครีวลา, เรื่องสมิบุญ, สมิมีและอ้ายแข่ง เป็นต้น

จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นได้ว่าพระบรมราชาธิบายและประชุมพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๔ ยกมานี้พบว่า พระองค์ทรงแบ่งตามหมวดหมู่ เพื่อไม่ให้เกิดความสับสนเป็นเรื่องราวๆ ไป ดังเช่น หมวดวรรณคดี หมวดโบราณคดี หมวดโบราณสถานและโบราณวัตถุ ตลอดทั้งหมวดปณิกะ นอกจากนี้ในแต่ละหมวดนั้นเมื่อวิเคราะห์เชิงลึกจะพบว่า พระองค์ทรงให้ความสำคัญกับพื้นฐานของการศึกษาคือ การใช้อักษร วรรณยุกต์ การสะกด และความหมายที่ถูกต้องเป็นพื้นฐานเริ่มแรกก่อน นับว่าเป็นการศึกษาขั้นพื้นฐานที่สำคัญยิ่งก่อนที่จะไปศึกษาเชิงลึกต่อไป เช่น ให้รู้จัก และให้เข้าใจสิ่งต่างๆ ดังที่ผู้ศึกษาได้กล่าวไว้แล้วในเนื้อหาบทที่ ๕ เกี่ยวกับความรู้ทางด้านอักษรศาสตร์ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าอยู่หัวทรงใช้เป็นเครื่องมือหนึ่งในการสร้างความเป็นอารยะของพระราชอาณาจักร ทั้งนี้ชี้ให้เห็นว่า เป็นองค์ความรู้ในพระองค์ที่มีอย่างหลากหลายในสรรพวิชา และถูกถ่ายทอดโดยการสร้างเป็นการสร้างคลังความรู้ผ่านสื่อหรือระบบเอกสารที่เป็นลายลักษณ์อักษร อันมีคุณประโยชน์เป็นอย่างมาก สำหรับบุคคลโดยทั่วไป ถ้าได้ศึกษาวิเคราะห์และใคร่ครวญพิจารณาต่างๆ จะทำให้ทราบว่า

พระราชอาณาจักรแห่งนี้มีคลังความรู้ภูมิปัญญาอย่างมหาศาล ตลอดทั้งสะท้อนให้เห็นว่าผู้นำพระราชอาณาจักรมีวิสัยทัศน์อันกว้างไกลยิ่งนัก แสดงถึงความสามารถอันยิ่งใหญ่ นับได้ว่าเป็นสิ่งหนึ่งที่ทำให้พระราชอาณาจักรในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงดำรงอยู่ได้อย่างสง่าสมภาคภูมิ ถึงแม้จะอยู่ในช่วงแห่งการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญก็ตาม

๖.๒.๑ ความมีอารยะกับการพัฒนาชาติ

ผู้ศึกษายังได้นำข้อมูลทางประวัติศาสตร์ในช่วงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารในสมัยรัชกาลที่ ๔ เปรียบเทียบกับข้อมูลจากพระราชดำริและพระราชกรณียกิจต่างๆ ที่ปรากฏในประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ เพื่อชี้ให้เห็นว่าพระองค์ทรงให้ความสำคัญกับเหตุการณ์ เรื่องราว สถานที่ วัตถุสถาน บุคคลและวิทยาการและเทคโนโลยีต่างๆ ทั้งดั้งเดิมและเป็นนวัตกรรมใหม่ๆ โดยหลักฐานที่ปรากฏจากเอกสารทั้ง ๒ ชิ้นนี้จะชี้ให้เห็นถึง พระราชปรีชาญาณในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงใช้การศึกษาองค์ความรู้ต่างๆ เพื่อการธำรงรักษา พัฒนา พระราชอาณาจักร ตลอดทั้งยังทรงถ่ายทอดความรู้ต่างๆ เหล่านั้น ให้ปรากฏอยู่ในรูปแบบลายลักษณ์อักษร โดยผู้ศึกษาจะขอสรุปผลการวิเคราะห์เอกสารเป็นตารางที่ ๑ สรุปเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์จากพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ และหลักฐานจากประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่แสดงถึงการธำรงรักษา พัฒนา และถ่ายทอดความรู้ ดังนี้

ตารางที่ ๑ สรุปเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์จากพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ และหลักฐานจากประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่แสดงถึงการธำรงรักษา พัฒนา และถ่ายทอดความรู้ ในระหว่าง ปีครองราชย์ พ.ศ. ๒๓๙๔-๒๔๑๑ รวมเวลา ๑๗ ปี

พ.ศ.	เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ จากพระราชพงศาวดารกรุง รัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔	ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔	ธำรง รักษา	พัฒนา	ถ่ายทอด
๒๓๙๔	*พระราชพิธีบรมราชาภิเษก เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ *แก้ไขธรรมเนียมข้าราชการ เข้าเฝ้าสวมเสื้อ *พระราชพิธีบวรราชาภิเษก *ราชทูตสยามไปเมืองจีน *ตั้งพระราชาคณะ *ขุดคลองคูพระนครชั้นนอก (คลองผดุงกรุงเกษม)	*ประกาศพระราชบัญญัติ มรดกสินเดิม และสินสมรส *ประกาศเรื่องโจทก์ทั้งฟ้อง *ประกาศเรื่องค่าฤชาธรรมเนียม		✓ ✓ ✓	✓ ✓ ✓

พ.ศ.	เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ จากพระราชพงศาวดารกรุง รัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔	ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔	ชำระ รักษา	พัฒนา	ถ่ายทอด
๒๓๘๖		*ประกาศเรื่องนามหลวง บรรเทาทุกขราษฎร์ *ประกาศว่าด้วยเรื่องฟ้อง หาปาราชิก *ประกาศเรื่องพระภิกษุ สามเณรรักใคร่ผู้หญิงจนถึง ปาราชิกให้มาลู่กะโทษ จะ ยกโทษให้ *ประกาศห้ามไม่ให้เอาแผ่น ไม้ไผ่จากมาทำเป็นพระ เพลิงในพระอารามหลวง *ประกาศห้ามไม่ให้ชักสือ และชวน ภิกษุสามเณร ประพุดตือนาจาร *ประกาศห้ามคฤหัสถ์ไม่ให้ คบ พระ ภิกษุ สามเณร ประพุดตือนาจาร *ประกาศว่าด้วยเรียกชื่อ กรรมล่อมพระราช วัง *ประกาศถวายของในงาน โกนจุก	✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓		✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓
๒๓๘๗	*ฉลองคลองผดุงกรุงเกษม *สร้างพระอภิเนาว์นิเวศน์ *ได้ช้างพังเผือกโท พระวิสุทธ รัตนกิริณี *สร้างพระนครคีรี เมือง เพชรบุรี	*ประกาศพระสงฆ์ที่จะสึก มารับราชการ *ประกาศเรื่องฟ้องความผิด กระทรวง *ประกาศให้ใช้คำว่า ฉศก แทนฉศก *ประกาศสรรพนามสำหรับ ช้างม้า *ประกาศเรื่องกราบทูล ความที่ไม่เป็นจริง *ประกาศห้ามมิให้ผู้มีอำนาจ เข้าไปเกี่ยวข้องในการ	✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓	✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓	✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓

[illegible]

พ.ศ.	เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ จากพระราชพงศาวดารกรุง รัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔	ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔	เลข ประจำ เรื่อง	พ ม นา	ก ย ท ด
๒๓๙๙		ดักเตือนไม่ให้ทิ้งศพลงในน้ำ และให้ทอดเตาไฟอย่าให้ เป็นเชื้อเพลิง แลให้คิดทำลั้ม สลักรักษาเรือน *ประกาศเรื่องในหนังสือ เรื่องคุ้มภาษีอากรโดย พลการ *ประกาศกำหนดเวลาถวาย ฎีกา *พระบรมราชโองขาด พระราชทานรางวัลเพิ่มเบี้ย หวัดพระบรมวงศานุวงศ์ *พระบรมราชโองขาด พระราชทานเงินและทรงสั่ง สอนพระเจ้าลูกเธอ *ประกาศห้ามมิให้ใช้คำบาง คำกราบบังคมทูล *ประกาศสงกรานต์ปีมะเส็ง นพศก *ประกาศดักเตือนเรื่องซื้อ ข้าวขายข้างปีมะเส็ง *ประกาศอนุญาตให้คนใน บังคับสยามรับทำงานของ กงสุลอังกฤษได้	✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓	✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓	✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓
๒๔๐๐	*คณะราชทูตไทย ซึ่งมีหม่อม ราชเทย (ม.ร.ว.กระต่าย อิศ รางกูร ณ อยุธยา) เป็นล่ามไป ประเทศอังกฤษ *สร้างพระราชวังสวนนันท อุทยาน *ขุดคลองมหาสวัสดิ์ *พระราชทานที่ให้ชาว ต่างประเทศตั้งห้างและขุด	*ประกาศกำหนดเจ้าบ้าน และเจ้าพนักงานในการ จับกุม *ประกาศห้ามมิให้เอา เหรียญทอง เงินแต่งตัวให้ เด็กและอนุญาตใช้เงิน เหรียญนอก *ประกาศยกเลิกการยิง กระสุนแลกอนุญาตให้ราษฎร	✓ ✓ ✓	✓ ✓ ✓	✓ ✓ ✓

พ.ศ.	เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ จากพระราชพงศาวดารกรุง รัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔	ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔	ชำระ รักษา	พัฒนา	ถ่ายทอด
๒๔๐๑		*ประกาศวันสงกรานต์ปี มะแม เอกศก *ประกาศถือศาสนาแลผู้ที่ ถือผิด *ประกาศเรื่องพระยาพิพิธ ทิตยเดโชสำเร็จราชการเมือง ตราด ส่งหญิงเข้ามาถวาย ๓ คน *ประกาศชำระความหัว เมืองแลบอกส่งกรุงเทพฯ *ประกาศเตือนสติในคำ เรียกเจ้าพระยามุขมนตรี แล หลวงมลอโยธานุโยค แลกรม ล้อมวัง *ประกาศเตือนสติคำที่เรียก ซากศพ *ประกาศเตือนสติในคำว่า ปิดตรา *ว่าด้วยคำที่เรียกว่าทแกล้ว ทหาร *ว่าด้วยคำที่เรียกใบบอก และท้องตรา	✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓	✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓	✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓
๒๔๐๒	*เฉลิมพระมหามณเฑียรพระ ที่นั่งอนันตสมาคม *สร้างประตูกำแพงพระบรม มหา ราชวังชั้นนอก *พระราชทานเงินคนชรา พิการ รวม ๑๕,๒๐๘ คน *เสด็จประพาสหัวเมืองทะเล ตะวันตกถึงเมืองสงขลา *เสด็จประพาสตลาดสามมุข *โปรดให้รื้อปราสาทไพทตา พรหม	*ประกาศมหาสงกรานต์ ปี มะแม เอกศก *ประกาศเรื่องมิให้ละทิ้งคน เสียจริต *ประกาศให้ผู้รับพระบรม ราชโองการรับสั่งให้ชัดเจน *ประกาศพระราชบัญญัติ พระสงฆ์สามเณร แลศิษย์วัด *ประกาศขนานนามพระที่ นั่งในทำราชวรดิษฐ์แลพระที่ นั่งสร้างใหม่	✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓	✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓	✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓

พ.ศ.	เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ จากพระราชพงศาวดารกรุง รัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔	ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔	ฉบับ เลขที่	พ.ศ.	หมายเหตุ
๒๔๐๔	*สมโภชพระพุทธรูปชัยรัตน์ จักรพรรดิพิมลมณีมัย *สุลต่านมะหฺมุดเข้ามาพึ่งพระ บรมโพธิสมภาร *สมเด็จพระนางรำเพยภมรา ภิรมย์สิ้นพระชนม์ *เรื่องเมืองเขมร *ราชทูตปรัสเซียเข้ามาทำ หนังสือสัญญาทางพระราช ไมตรีและการค้า *ราชทูตไทยกลับจากประเทศ ฝรั่งเศส *ส่งองค์พระนโรดมไปครอง เมืองเขมร *โปรดให้ทำเงินตราใช้แทน เบี้ยหอย *ตัดถนนสามสายและขุด คลอง *สร้างสะพานข้ามคลอง *โสกันต์พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้ายิ่งเยาวลักษณ์ * พระ ร า ช พ ิ ธิ ร ับ พ ร ะ สุพรรณบัฏ สมเด็จพระเจ้าลูก ยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ *ได้สถาปนาตำราวงนครบาล	*ประกาศมหาสงกรานต์ปี ระกา ตรีศก *ประกาศพระราชบัญญัติ เรื่องพระสงฆ์สามเณรลัก เพศ *ประกาศเรื่องบรรจุของใน พระเจดีย์ที่เขાพนมขุด *ประกาศเรื่องข้าเจ้าแข็ง บ่าวนายแรงข่มเหงราษฎร *ประกาศดาวหางปีระกา ตรีศก *ประกาศสุริยุปราคา *ประกาศพระราชบัญญัติให้ ใช้ค่าน้ำหน้าชื่อชนชาติต่างๆ * ป ร ะ ก า ศ ร ำ ง พ ร ะ ราชหัตถเลขาพระราชทาน นามพระเจ้าลูกเธอ *ประกาศดาวพระเคราะห์ พุธในดวง *ประกาศวางระเบียบให้ เจ้านายแต่งพระองค์ในพิธี ถือน้ำแลตามเสด็จ *ประกาศทรงอนุญาตให้ช่าง ในกราบถวายบังคมลาออก จากราชการ *ประกาศการโสกันต์พระ เจ้าลูกเธอเฉลิมพระนาม สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ *ประกาศให้นำเลขมารับ หนังสือพิมพ์คุ้มสั๊กแลสั๊ก หลังมือ	✓	✓	✓

พ.ศ.	เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ จากพระราชพงศาวดารกรุง รัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔	ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔	ชำระ แก้ไข	พัฒนา	ถ่ายทอด
๒๔๐๕		*ต้นประกาศพระราชทาน เปลี่ยนวิสุคามสีมาเมือง ลพบุรี *ประกาศการพระราชพิธีลง ทรงโสกันต์พระเจ้าลูกเธอ *ประกาศให้ข้าราชการที่ทำ การวิวาหมงคล โคนจุบุตร นำความ กราบบังคมทูลฯ แลข้าราชการในทำเนียบถึง แก่กรรมให้บอกกระทรวงวัง *ประกาศไม่ให้หม่อมเจ้า หม่อมราชวงศ์ ตลอดจน บุตรหลานเหลนไปเที่ยวตาม หัวเมืองโดยมิได้ทูลลา *ประกาศเรื่องการนุ่งขาวแล กระเสพระราชดำรัสในการ ที่ทรงแจกพระราชทรัพย์ ส่วนพระองค์ทรงแจก	✓ ✓ ✓ ✓ ✓	✓ ✓ ✓	✓ ✓ ✓ ✓ ✓
๒๔๐๖	*สุลต่านมะหมุดเข้ามา กรุงเทพมหานคร *งานโสกันต์ (พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าศรีพัฒนา) * พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสถวาย เครื่องราชอิสริยาภรณ์ *เรื่องพระราชสาสน์พระเจ้า กรุงจีน *เสด็จประพาสหัวเมืองปักษ์ ใต้ถึงเมืองตานี *องค์พระนโรดมบอกเรื่องทำ หนังสือสัญญาระหว่างเขมร กับฝรั่งเศส	*ประกาศมหาสงครามต์ ปี กุน เบญจศก *ประกาศพระราชบัญญัติรับ ฟ้องความเจ้า แลห้ามเจ้ามิ ให้ไปไกลพระนคร * ป ร ะ ก า ศ ก า ร ท ร ง ปฏิสังขรณ์วัดชุมพลนิกายา ราม บางปะอิน *ประกาศพระราชทาน อนุญาตให้ราชการฝ่ายในทูล ออกนอกราชการได้	✓ ✓ ✓ ✓ ✓	✓ ✓	✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓

พ.ศ.	เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ จากพระราชพงศาวดารกรุง รัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔	ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔	ชำระ รักษา	ฟื้นฟู นา	ถ่ายทอด
๒๔๐๖	*เขมรทำสัญญายอมเป็นรัฐในอารักขา *สุลต่านมะหมุดหนีกลับ *สร้างถนนบำรุงเมือง ถนนเพ็ญนคร บ่อมเผด็จดัชกร และบ้องสัญญาใจวัง *นักปราชญ์ฝรั่งเศสถวายหนังสือ * สมเด็จเจ้าฟ้ามหามาลาฯ เสด็จไปคันดูช้างเผือกที่แขวงเมืองนครนายก *พระราชทานพระสุพรรณบัฏเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ *ญวนแต่ทูตไปปารีส *สร้างพระบรมบรรพต	*ประกาศพิกัตอัตราราคาทอง ทศ พิศ พัดดั่งส์ *ประกาศห้ามไม่ให้เชื้อถือข้าราชการนอกตำแหน่ง *พระราชปรารภเรื่องเดินเป็นผู้ว่าราชการเมือง *ประกาศว่าด้วยการเดินเป็นเจ้าเมือง *ประกาศงานพระเมรุเจ้าฟ้าจันทรมณฑลแลงานฉลองวัด *ประกาศพิกัตภาษี เรือ ตึก แพ โรงร้าน	✓	✓	✓
๒๔๐๗	*ตั้งผู้แทนทำหนังสือสัญญาเขตแดนอังกฤษกับไทย *ราชาภิเษกองค์พระนโรดมเป็นเจ้ากรุงกัมพูชา *งานฉลองสะพานและถนน *เสด็จทอดพระเนตรช้างเผือกเอกที่บ่อโพงและโปรดฯ ให้สมโภช *เปรสิเดนต่อเมริกาทวายกระบี่เครื่องทองคำ *สุลต่านมะหมุดถึงแก่กรรม *ช้างเผือกและช้างสำคัญในรัชกาลที่ ๔ *น้ำทางเหนือไหลลงมามีสีแดง	*ประกาศมหาสงกรานต์ ปีชวด ฉศก *ประกาศให้ผู้กู้ยืมเงินในพระเจ้าลูกเธอมาสารภาพต่อกรมวัง *ประกาศวันธรรมสวนะ แก่ความในประกาศสงกรานต์ที่ผิด *ประกาศเตือนสติให้สงวนข้าวให้พอกินตลอดปี *ประกาศพิกัตเงินเหรียญนอก *ประกาศเลิกภาษีผลมะพร้าว *ประกาศว่าด้วยแจกเบี้ยหวัดเป็นทองทศ ทองพิศ ทองพัสดั่งส์แทนเงิน	✓	✓	✓

พ.ศ.	เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ จากพระราชพงศาวดารกรุง รัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔	ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔	ชำระ รักษา	พัฒนา	ถ่ายทอด
๒๔๐๘		พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ สวรรคตที่๑ *ประกาศห้ามมิให้ผู้ที่มีได้ สังกัดวังหน้าโกนผมเมื่อ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ สวรรคตที่๒ *ประกาศเรื่องจะระราชทาน เบี้ยพระโอรส พระธิดาใน พระบวรราชวัง	✓ ✓ ✓	✓ ✓	✓ ✓ ✓
๒๔๐๙	*สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้า จุฬาลงกรณ์ ทรงผนวชเป็น สามเณร * หนังสือสัญญาการเมือง เขมร * สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้า ฟ้าจุฬาลงกรณ์ถวายเทศน์ มหาชาติ * เสด็จฯ ไปสมโภชพระพุทธ ชินราชและถวายพระกฐินกรุง เก่า * ปักปันเขตแดนทางประเทศ พม่า (ต่อ) * ราชทูตไทยไปประเทศ ฝรั่งเศสเจรจาปัญหาเขมรและ การค้าสุรา * ทำแผนที่อาณาเขตทางหัว เมืองลำแม่น้ำโขง (จ้างชาว อังกฤษทำแผนที่ลำแม่น้ำโขง) * งานพระบรมศพพระบาท สมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว * ขุดคลองภาษีเจริญ (จาก ภาษีฝิ่น)	*ประกาศมหาสงครามต์ ปี ชาล อัฐศก *ประกาศพิภักดภาษี เรือ ตึก แพโรงร้าน *ประกาศห้ามไม่ให้เอา เครื่องประดับทองเงินแต่ง กายให้เด็กที่ยังไม่รู้จักหลัก หลบโจรผู้ร้าย *ประกาศให้ใช้ทองแดงซีก เสียซึ่งทำบางกว่าครั้งแรก *ประกาศให้เจ้าสำนักพรรค พวกของผู้ร้ายมาลู่แกโทษ *ประกาศห้ามไม่ให้แต่งตัว เด็กด้วยเครื่องทองเงินแล้ว ปล่อยไปเที่ยวตามลำพัง *ประกาศเรื่องจำนำและขาย ฝากกรรมสิทธิ์ที่ดิน	✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓	✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓	✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓

พ.ศ.	เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ จากพระราชพงศาวดารกรุง รัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔	ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔	ชำระ แก้ไข	พัฒนา	ถ่ายทอด
๒๔๐๙	* สร้างกระโจมไฟ (ประภาคาร) ที่หลังสันดอนปากน้ำเพื่อเป็นสัญญาณสำหรับเรือสินค้าเข้า-ออก * สร้างพระราชวังสราญรมย์ * โสกันต์พระเจ้าลูกเธอและพระเจ้าหลานเธอ ๕ พระองค์ (พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้ากฤษดาภินิหาร พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าเสมอไม้มย ھرรษา พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าอนงค์นพคุณ พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าวานีรัตน์กัลยา พระเจ้าวรวงษเธอ พระองค์เจ้าวิไลยทรงกัลยาในพระบวรราชวัง)				
๒๔๑๐	* จำลองปราสาทหินครวัดไว้ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม * ฝรั่งเศสได้เมืองญวน ๓ เมือง * ราชทูตไทยกลับจากประเทศฝรั่งเศส * ราชทูตฝรั่งเศสเข้ามาตราหนังสือสัญญา * ราชทูตโปรตุเกสเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี * โสกันต์พระเจ้าลูกยาเธอ ๓ พระองค์ (พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าคณางค์ยุคล พระองค์เจ้าสุขสวัสดิ์ พระองค์เจ้าทวิถรรยาลม)	* ประกาศห้ามไม่ให้ข้าราชการคบหากับสตรีจีนบางแคว และจีนทองแซ่ก * ประกาศให้พวกที่อยู่แถวทิมในพระราชวังทำความสะอาด			✓ ✓

พ.ศ.	เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ จากพระราชพงศาวดารกรุง รัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔	ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔	จารึก เลข รับ รับ	ผู้ รับ รับ	ถ่าย ทอด
๒๔๑๐	*ราชทูตโปรตุเกสกราบถวายบังคมลากลับ *เปลี่ยนหนังสือสัญญากับฝรั่งเศส *สยามยอมให้ฝรั่งเศสนำสุราทุกชนิดเข้ามาขายในประเทศสยามโดยเสียภาษีร้อยละสาม *ฝรั่งเศสนำเรือรบเข้ามาในแม่น้ำเจ้าพระยา * ไทยทำสัญญากับฝรั่งเศสยอมรับว่าเขมรส่วนนอกเป็นของฝรั่งเศส *ฉลองวัดปทุมวนาราม *ปักเขตแดนเมืองเขมร *อักษรสาส์นไวยสรอยอินเดีย *ฉลองวัดหงษารามและโรงธรรมวัดกัลยาณมิตร *สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์เลื่อนขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนพิริยประพานาถ * อสุนีบาตตกหลายแห่ง * เซอร์ จอห์น เบาริง เป็นอัครราชทูตไทยประจำยุโรป * เสียดินแดนเขมรแก่ฝรั่งเศส	*ประกาศให้ผู้ติดใจสงสัยนายต๋มมาสู่ความ *ประกาศทรงปฏิญาณด้วยพระอาการกรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส *ประกาศให้ข้าราชการไทยที่สุบผื่น *ประกาศเลื่อนกรมหมื่นวรจักรธรรมาภาพ แลกรมหมื่นราชสีหวิกรมเป็นกรมขุน แลทรงตั้งสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหา มาลา สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์เป็นกรมขุน *ประกาศพระราชทานบรรดาศักดิ์พ่อค้าต่างประเทศ *ประกาศไม่ให้ขุนศาลตระลาการ เจ้าหนีนายเงินทำหนังสือยอมความแลสารกรมธรรม์โดยลูกความแลทาสลูกหนี้ไม่รู้ไม่เห็น *ยิงปืนอาณานิคมตั้งวันตก *ประกาศพระราชบัญญัติเรื่องผัวขายเมีย *ประกาศบิดามารดาขายบุตร *ประกาศห้ามไม่ให้พนักงานผู้ยิงปืนพิธิรุษทำอย่างอายนากอายแยม	✓	✓	✓
๒๔๑๑	*เปิดคลองดำเนินสะดวก * ขุดคลองบางลี่และแก่งคลองลัดยี่สาน เมืองสมุทรสงคราม	*ประกาศมหาสงกรานต์ ปีมะโรง สัมฤทธิศก * ประกาศให้ใช้พระนามสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอแล	✓	✓	✓

พ.ศ.	เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ จากพระราชพงศาวดารกรุง รัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔	ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔	ชำระ รักษา	พัฒนา	ถ่ายทอด
๒๔๑๑	แปลงนามเจ้าเมือง ทรงตั้ง และแปลงนามพระราชอาคัน ทรงตั้งและแปลงนามวัด *สร้างและปฏิสังขรณ์พระ อารามในกรุง *สร้างและปฏิสังขรณ์พระ อารามหัวเมือง *ปฏิสังขรณ์วัดชุมพลนิกายา รามและสร้างพระตำหนักที่ บางปะอิน *ปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปและ วัดสำคัญที่อยู่อยุธยา *ปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปและ วังท้ายพิบูล *สร้างพระนารายณ์ราช นิเวศน์ เมืองลพบุรี *สร้างป้อมกำแพงเมือง ปราจีนบุรี *กงสุลฝรั่งเศสเข้ามา เปลี่ยนตัว *เสด็จพระราชดำเนินไปทอด พระเนตรสุริยุปราคา ที่ตำบล ห้วยกอ จังหวัดประจวบ คีรีขันธ์ ทอดพระเนตร สุริยุปราคาจับหมดดวง * ลงพระราชอาญาพวก มหาดเล็กเล่นไฟ *ทำทัณฑกรรมโหรและท้าว สมศักดิ์ท้าวโสภ *สมโภชพระแก้วมรกต *สมโภชพระปฐมเจดีย์ * พระราชพิธี ถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา	*ประกาศให้เรียกคลองผดุง กรุงเกษม แลถนนเจริญกรุง *ประกาศให้ใช้คำว่า ใส ในที่ ควรประชุมภาคปักษ์ *ประกาศเรียกงาปว่าเยื่อ เคยในคำกราบทูล *ประกาศให้เรียกว่า สวนนันทอุทยานให้ถูก *ประกาศเรื่องใช้คำพูดว่า ต้นแผ่นดิน กลางแผ่นดิน ปลายแผ่นดิน *ประกาศให้เรียกที่ประทับ ท้องสนามหลวงว่าพลับพลา *ประกาศเรื่องพระพุทธรูป รัตน *ประกาศปฏิสังขรณ์วัด ชัยพฤกษ์ มาลา วัดเขมาภิร ตาราม *ประกาศว่าด้วยเงินสำหรับ ซ่อมแซมพระอารามซึ่งเป็น ส่วนพระองค์ *ประกาศเรื่องพระราชทาน ภินันท์กรุงเก่า *ประกาศแม่พระราชกุศลใน การฉลองวัดหงษ์รัตนาราม *ประกาศแม่พระราชกุศลใน การฉลองพระศรีรัตนมหา เจดีย์ *ประกาศการทำของเลี้ยง พระในการเฉลิมพระ ชนมพรรษา *ประกาศเรื่องเงินปีจีน ปี ชวดทำถนน	✓	✓	✓

พ.ศ.	เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ จากพระราชพงศาวดารกรุง รัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔	ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔	ชำระ รักษา	พัฒนา	ถ่ายทอด
๒๔๑๑		*ประกาศห้ามมิให้กระบวน แห่งตีสุนัขให้ไล่ไปเสียให้พ้น แลอย่างให้มีตุ๊กแกมีอยู่ที่ อุโบสถหรือที่ประทับ *ประกาศให้พระสงฆ์ทุกๆ พระอารามตั้งพิธีสงฆ์ *ประกาศวางระเบียบผู้ที่จะ ถวายตัวเป็นมหาดเล็ก *ประกาศเรื่องตั้งพันปาก พล่อย	✓	✓	✓
			✓	✓	✓
			✓	✓	✓
			✓	✓	✓

*ตารางปรับปรุงแก้ไขและเพิ่มเติมข้อมูล จาก

๑. ๕๓ พระมหากษัตริย์ไทย ๘ ทรงครองใจไทยทั้งชาติ ๒๕๔๓ : ๓๔๐
๒. เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ฯ (ขำ บุนนาค) พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ ๒๕๔๗
๓. กระทรวงศึกษาธิการ คู่มือการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ ๒๕๔๓.
๔. ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ พิมพ์ครั้งที่ ๒ ๒๕๔๘.

ผลจากการประมวลข้อมูลทั้งหมดจากตารางที่ ๑ ข้างต้นพบว่า พระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิบัติตั้งแต่แรกเริ่มการขึ้นครองราชย์สมบัติจนถึงสิ้นสมัยของพระองค์ พ.ศ.๒๓๙๔-๒๔๑๑ พบว่าทั้งหลักฐานเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์และจากประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ เหล่านี้ปรากฏใน ๓ ประเด็น คือ ด้านการธำรงรักษา พัฒนาและถ่ายทอดความรู้ ทั้งนี้ผู้ศึกษาพบว่าพระองค์ทรงให้ความสำคัญกับในทั้ง ๓ ประเด็นนี้ควบคู่กันไปโดยตลอด ดังเช่น เรื่องของการสร้างสิ่งก่อสร้างสำคัญต่างๆ อาทิ พระราชวังพระที่นั่ง และวัดวาอาราม ตลอดจนทั้งการสร้างสาธารณูปโภค เช่น การสร้างถนนและการขุดคลองสำคัญต่างๆ การทำนุบำรุงรักษาไม่ว่าจะเป็น วัดและพระอารามต่างๆ การติดต่อสัมพันธ์ทางการทูตกับนานาอารยประเทศ ได้แก่ อังกฤษ ฝรั่งเศส และอเมริกา เป็นต้น ส่วนด้านการนำเทคโนโลยีและวิทยาการใหม่ๆ จากโลกตะวันตกพระองค์ก็นำมาประกาศให้พสกนิกรได้รับรู้โดยทั่วกัน อาทิ เครื่องกรองน้ำฝนจากยุโรป ประกาศเกี่ยวกับเรื่องความรู้สมัยใหม่เช่น ดาราศาสตร์ ดาวหาง สุริยุปราคา รวมทั้งประกาศเรื่องต่างๆ ทั้งเรื่องใหญ่ อาทิ ประกาศเกี่ยวกับพระราชพิธีโสกันต์พระเจ้าลูกเธอ ประกาศเกี่ยวกับพระราชอาณาจักรทั้งแรงงานไพร่ต่างๆ ทาส การชำระภาษี ประกาศการยื่นฎีกาของราษฎร ประกาศให้เจ้านายฝ่ายในกราบบังคมทูลลาออก ประกาศเกี่ยวกับการแต่งตั้งข้าราชการ ประกาศเกี่ยวกับเรื่องกำหนดเวลา ศักราช และเรื่องนาฬิกา กำหนดให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน นอกจากนี้ประกาศเรื่องเล็กๆ น้อยๆ เช่น ประกาศการเรียกชื่อต่างๆ อาทิ ชื่อวัด ชื่อบ้านนามเมือง ประกาศเกี่ยวกับการดูแลรักษาความสะอาดในพระบรมหาราชวัง และตามที่ต่างๆ เช่น ประกาศเรื่องไล่ตุ๊ก หรือห้ามไล่ตีสุนัข ประกาศการทำศพ ประกาศเกี่ยวกับการกำหนดพิกัดทองคำ ประกาศ

คุณลักษณะของเหรียญกษาปณ์ ตลอดจนทั้งประกาศการตักเตือนในเรื่องต่างๆ อาทิ การแต่งตัวให้เด็ก เล็กอย่าใส่เครื่องประดับมีค่ามากเพราะอาจเกิดอันตราย จากประกาศและพระราชกรณียกิจต่างๆ ที่ พระองค์ทรงกระทำสะท้อนให้เห็นความพยายาม ทั้งการธำรงความเป็นจารีตเป็นเอกลักษณ์ไทย ดั้งเดิมรวมทั้งมีการปรับปรุงพัฒนาให้ดีขึ้น ทั้งนี้การพัฒนามิได้ทรงกระทำเพียงปรับของเดิมให้ดีขึ้น แต่ พระองค์ทรงรับสิ่งใหม่อันเป็นทั้งความรู้ เทคโนโลยีและวิทยาการที่สยามขาดการรับรู้มาก่อนส่งผลให้ การพัฒนาพระราชอาณาจักรมีการปรับตัวอย่างมาก นอกจากนี้ผู้ศึกษายังพบข้อสังเกตที่น่าสนใจ หลายประเด็นเกี่ยวกับการธำรงรักษา การพัฒนาและการถ่ายทอดข้อมูลของพระองค์ในอีกหลาย ประเด็นดังจะสรุปเป็นข้อๆ ดังนี้

๑. เมื่อยามใดบ้านเมืองมีงานราชการที่สำคัญ จำนวนของประชุมประกาศก็จะน้อยฉบับลงไป และในทางกลับกันถ้าบ้านเมืองดำรงอยู่ด้วยความสงบสุขจำนวนของประชุมประกาศที่ให้ความรู้ต่างๆ จะเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัดเจน หรือจะกล่าวได้ว่าทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ ไม่ว่างงานราชการบ้านเมืองหรืองานให้ความรู้

๒. พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับจารีตประเพณีที่ถือปฏิบัติมา แต่โบราณเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เพื่อความเป็นสวัสดิมงคลในคติความเชื่อของศาสนาและยังเป็นการ แสดงออกถึงรากฐานทางอารยธรรมที่สูงส่ง งานพระราชพิธีที่แสดงออกในเรื่องดังกล่าวจะไม่ทรงละทิ้ง คงให้ยึดถือปฏิบัติเต็มตามตำราแบบโบราณ เช่น พระราชพิธีโสกันต์ พระราชพิธีตรุษ พระราชพิธีแจก เบี้ยหวัด ตลอดจนทั้งพระราชพิธีพระบรมศพและพระศพ พระองค์ยังทรงใช้พระราชพิธีดังกล่าวเป็นตัว ยึดเหนี่ยวความสมัครสมานสามัคคีทำเป็นตัวอย่างให้แก่อาณาประชาราษฎร์เป็นครั้งแรก เช่น พระ ราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา

๓. เนื้อหารายละเอียดที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารและประชุมประกาศค่อนข้างมีความ แตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับธรรมเนียมจารีต การจดจาร ตามแบบโบราณที่มุ่งเน้นกับเรื่องพระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์พระราชสำนักกลุ่มชนชั้นปกครอง งานในทางศาสนาและงานราชการสงครามเป็น สำคัญ สรรพวิชาความรู้ต่างๆ ที่นำมาพัฒนาประเทศให้สู่ความเป็นสมัยใหม่ในยุคนั้นได้เป็นอย่างดี จากกรณีศึกษาจากเปรียบเทียบเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์จากพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ และประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ ทั้งสองนี้จะพบว่า มีเนื้อความที่กว้างขวางครอบคลุมใน ทุกรายละเอียด โดยมีข้อมูลที่ชี้ให้เห็นถึงลักษณะ ทั้งการบังคับ อบรม ตักเตือน สั่งสอนและประกาศ ให้รู้ความเป็นจริง สิ่งต่างๆ เหล่านี้เป็นประจักษ์พยานให้เห็นได้ว่าพระองค์ทรงมี “ความเป็นครู” และ เป็นแบบอย่างของ “ครูต้นแบบ” อย่างแท้จริง โดยนำสรรพวิชาอันเป็นข้อมูลพื้นฐานสามารถนำมา ศึกษาและพัฒนาพระราชอาณาจักรได้อย่างดียิ่ง

๔. การเข้าถึงเนื้อหาข้อมูลความรู้ที่ปรากฏในงานทั้ง ๒ ชิ้นนี้มีเนื้อหาที่สามารถเข้าถึงได้ง่าย มากกว่าสมัยโบราณที่ผ่านมา ดังเช่นกรณีพระราชพงศาวดาร จัดได้ว่าเป็นของสูงสำหรับชนชั้นนำเป็น สำคัญ การประกาศให้จัดทำพระราชพงศาวดารและประกาศต่างๆ ปิดประกาศไปทั่วพระ ราชอาณาจักร และเป็นการเปิดโลกทัศน์ให้กับพสกนิกรได้อย่างกว้างขวางอย่างที่ไม่ปรากฏมาก่อน ซึ่งชนส่วนใหญ่โดยเฉพาะประชาชนแทบจะไม่มีโอกาสได้ทราบข่าวหรือข้อมูลใดๆ ที่จะพัฒนา สติปัญญาให้รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคมหรือโลกภายนอกที่เปลี่ยนไป ดังเช่นที่พระบาทสมเด็จพระ

พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระกรุณาธิคุณต่ออาณาประชาราษฎร์ในการถ่ายทอดสรรพความรู้ต่างๆ และข้อมูลต่างๆ สู่ปวงชนในพระราชอาณาจักร แม้ว่าศักยภาพของประชาชนในสมัยนั้น ส่วนใหญ่แล้วยังมีข้อจำกัดในเรื่องของการศึกษาก็ตาม แต่กลับพบว่าหากเมื่อใดที่ประชาชนมีความรู้และมีความสามารถตลอดทั้งได้รับการศึกษา เมื่อนั้นจะพบว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างคุณประโยชน์อย่างใหญ่หลวงให้แก่ปวงชน ได้แก่ สถาปนพระมหากษัตริย์เป็นสถาบันที่สร้างสรรค์คุณประโยชน์ให้แก่สังคมตลอดทั้งความชาญฉลาดขององค์พระมหากษัตริย์ที่ทรงเลือกใช้วิธีการหลีกเลี่ยง “การใช้กำลังและอำนาจ” หันมาสู่ “การใช้การศึกษา” ผ่านพระราชกรณียกิจต่างๆ เป็นเครื่องมือที่ทำให้ชาติรอดจากวิกฤติการณ์ที่อาจจะเรียกได้ว่าเป็นการสิ้นชาติในสมัยหนึ่งได้นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในความเป็นชาติที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมา มีภูมิปัญญาและความรู้วิทยาศาสตร์ให้ศึกษาได้อย่างไม่จบสิ้น ทั้งนี้มาจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ได้ทรงธำรงรักษาและพัฒนาไว้เมื่อกว่าร้อยปีที่แล้ว

สิ่งต่างๆ เหล่านี้เป็นข้อมูลสำคัญที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระวิริยะอุตสาหะรวบรวมข้อมูลต่างๆ ที่หลากหลายผ่านทางพระราชกรณียกิจ เพื่อเป็นพื้นฐานสำคัญในการชี้ให้เห็นถึงรากฐานความมีอารยะของพระราชอาณาจักร ซึ่งเป็นประเด็นพื้นฐานที่สำคัญที่จะธำรงไว้หรือรักษาไว้ ซึ่งพระราชอาณาจักรภายใต้การบริหารราชการแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นอกจากนี้พระองค์ยังพร้อมที่จะเปิดรับความรู้โดยตลอดพระชนม์ชีพ และพร้อมทุกทางที่จะถ่ายทอดไปสู่บุคคลต่างๆ ในหลายระดับ และหลายกลุ่มชนที่มีความสามารถในช่วงเวลานั้น พระองค์ทรงพร้อมที่จะเรียนรู้ตลอดทั้งให้ความสำคัญกับเอกลักษณ์ดั้งเดิมของชาติไทยและยังรับความแปลกใหม่ในเทคโนโลยีและวิทยาการต่างๆ จากโลกตะวันตก ทำให้พระองค์ทรงปรับปรุงและพัฒนาพระราชอาณาจักรได้อย่างเป็นระบบ ด้วยพระจริยวัตรเหล่านี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงเปรียบเสมือน “ครู” ของแผ่นดินเป็นเสาหลักที่มีองค์ความรู้แบบพาหุวิทยาการ ตลอดทั้งพร้อมที่จะถ่ายทอดไปสู่บุคคลต่างๆ โดยไม่เลือกชาติและศาสนาและยินดีให้ความรู้ที่เป็นที่ประจักษ์ต่อไปในภายภาคหน้า ซึ่งในส่วนต่อไปจะเป็นการอธิบายถึงคุณลักษณะของความเป็นครูต้นแบบในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังต่อไปนี้

๖.๓ คุณลักษณะของความเป็นครูต้นแบบในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ประกอบพระราชกรณียกิจเป็นจำนวนมาก บทบาทอีกฐานะหนึ่งที่ทรงพร้อมและทรงปฏิบัติมาตลอดพระชนม์ชีพ คือ พระราชสถานะของความเป็น “ครู” ที่ทรงพร้อมที่จะรับความรู้ตลอดพระชนม์ชีพ และทรงตระหนักที่จะถ่ายทอดความรู้ดังกล่าวที่ทรงได้รับการสั่งสมมาให้กับบุคคลใกล้ชิดและบุคคลโดยทั่วไปดังปรากฏประชุมประกาศว่าด้วยพระบรมราโชวาทพระราชทานเงิน และทรงสั่งสอนพระเจ้าลูกเธอในปี พ.ศ.๒๓๙๙ ความว่า

...พ่อขอสั่งแก่ตัวเจ้าไว้ ทรัพย์ที่ทางว่าจำนวนผูกติดกับหนังสือนี้ มีตราของพ่อ ปิดไว้เป็นสำคัญเท่านี้พ่อให้แก่เจ้าคนเดียวตัวเจ้าเมื่อโตใหญ่อายุได้ ๑๖ ปีแล้วจงคิดอ่านเอาเป็นทุนทำมาหากินเลี้ยงตัวต่อไป และใช้สอยตามสมควรเถิด แต่พ่อขอเสียเป็นอันขาดทีเดียว คิดถึงคำพ่อสั่งสอนให้มากนักหนา อย่าสุบผืนแล อย่าเล่นผู้หญิงที่ชั่ว อย่าเล่นเพื่อนกับใคร

เลย มีผิวมีเถิด แต่อย่าให้ปกกลอกเอาทรัพย์ของเจ้าไปได้นัก จงรักษาทุนของพ่อให้ไว้เป็น เกียรติยศชั่วลูกชั่วหลานเอาแต่กำไรใช้สอย เจ้าจงอย่าเล่นเบี้ย เล่นโป เล่นหวยเป็นอันขาด แลอย่าทำสุรุษสุรายใช้เงินทองง่ายไม่คิดหน้าคิดหลัง จงคิดอ่านทำมาหากิน ตริตรองให้ดี อย่าให้นักเลงคนโกงมาหลอกลวงได้ จะเสียทรัพย์ด้วย อายุเขาด้วย เมื่อสืบไปภายหน้า นานกว่าจะสิ้นอายุเจ้าตัวเจ้าจะตกเป็นข้าแผ่นดินใดใดเท่าใด จงอุสาห์ตั้งใจทำราชการ แผ่นดินให้ดี อย่ามีความเกียจคร้านแซ่เขื่อนเป็นอย่างอื่น บรรดาที่ไม่ควรเจ้าอย่าทำอย่า ประพฤติให้ต้องตำหนิติเตียนตลอดถึงพ่อด้วยว่าสั่งสอนลูกไม่ดี...อย่าตามใจมารดาและคน รักนัก ทรัพย์นี้ของพ่อให้เจ้าดอกไม่ใช่มารดาเจ้า และผู้อื่นเข้าทุนด้วย จงคิดถึงพ่อคนเดียว ให้มาก เจ้าเกิดเมื่อพ่อสูงอายุแล้ว พ่อไม่ประมาทจึงจัดแจงให้ไว้แต่เดิม ถ้าพ่อยังมีชีวิตอยู่ อันตรายมีแก่เจ้าก่อนอายุ ๑๖ ปีแล้ว สั่งให้ใครพ่อจะให้ผู้นั้น ถ้ายังไม่ถึงกำหนดหรือไม่ได้สั่ง พ่อจะเอาคืนมาทำบุญให้ทาน...(ประชุมประกาศ รัชกาลที่ ๔, ๒๕๔๗ : ๑๒๗-๑๒๘)

จากประชุมประกาศข้างต้นดังกล่าวชี้ให้เห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง มีพื้นฐานของความเป็นครูมาจากพระราชหฤทัยที่แท้จริงอันบริสุทธิ์ พระราชจริยวัตรนี้ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง ของการสั่งสอนอบรม ตีเตียน ห้ามปราม ชี้แนวทาง ข้อมาหนดบทลงโทษต่างๆ ตลอดทั้งความละเอียด รอบครอบ นับเป็นพื้นฐานของการเป็นครูที่แท้จริง อีกทั้งยังทรงแฝงไว้ซึ่งคุณธรรมและ จริยธรรมเป็นสำคัญด้วย ทั้งนี้สอดคล้องกับสถานะและบทบาทของครูผู้ซึ่งพร้อมด้วยคุณธรรมและ ภูมิรู้อย่างสูงยิ่ง ประกอบด้วยความเมตตาและมีความผูกพันลึกซึ้งระหว่างครูกับศิษย์ (ระหว่างพระองค์ กับพระราชโอรส) การสั่งสอนของครูมีความหมายครอบคลุม ทั้งการฝึกหัด อบรม การให้ความรู้และ การถ่ายทอด ตลอดจนการบ่มเพาะซึมซับลักษณะนิสัยมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดและห่วงใยซึ่งกันและกัน ครู จึงเป็นแบบอย่างที่ดีและเป็นผู้นำทาง ทางคุณธรรมของการดำรงชีวิตด้วย

จากในพระนิพนธ์ความทรงจำในสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงเล่าเรื่องราวเมื่อ ครั้งพระองค์ทรงพระชันษาไม่ถึง ๕ พระชันษาที่เกี่ยวกับการสอนในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า อยู่ ไว้ดังนี้

...ทูลกระหม่อมทรงสังเกตเห็นว่าฉันไม่ตระหนักรู้ตัว กล้าออกไปข้างหน้าแต่เล็กน้อยเอง จึง ลองทรงใช้สอย และโปรดฯ ให้ตามเสด็จตั้งแต่อายุยังไม่ถึง ๕ ขวบ...วันหนึ่งเวลาเสวย กลางวัน ณ พระที่นั่งนงคราญสโมสร ทูลกระหม่อมตรัสสั่งให้ฉันไปหยิบตลับหยกในพาน เครื่องพระสำอางมาถวาย เจ้าพี่มีกรมหลวงสมรรัตนฯ เป็นต้น ท่านตรัสบอกเมื่อภายหลัง ว่าท่านพากันทรงพระวิตกเพราะพานเครื่องพระสำอางนั้นตั้งอยู่บนแท่นลาดข้างพระแท่นที่ บรรทมบนพระที่นั่งภาณุมาศจำรูญซึ่งฉันยังไม่เคยไปถึง เกรงจะไปเซอะ แต่ส่วนตัวฉันเอง เวลานั้นไม่รู้สึกรู้ว่ากลัวจะหยิบผิด ไปมั่วแต่กลัวผีเป็นกำลัง ดังต้องขึ้นบันไดเข้าไปในพระที่ นั่งภาณุมาศฯ เวลาไม่มีใครอยู่ในนั้น แข็งใจเดินดูไปจนเห็นเครื่องหยกในพานพระสำอาง ก็ปีนขึ้นบนพระแท่นไปหยิบเอาตลับหยกมาถวายให้ดูได้ดังพระราชประสงค์ ทูลกระหม่อม ตรัสชมว่าฉลาด... (สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๕๐๙: ๑๓-๑๔)

นอกจากนี้ยังได้ปรากฏเอกสารที่แสดงถึงพระปรีชาญาณในการถ่ายทอด อบรม สอนในฐานะ ของพ่อที่อบรมสั่งสอนลูก อีกส่วนหนึ่งที่น่าสนใจ อันได้แก่ พระราชนิพนธ์บันทึกแนบท้ายคาถาตั้ง

พระนามพระราชโอรสและพระราชธิดาในพระองค์ ผู้ศึกษาจะขอยกคำสำคัญบางวรรคบางตอนเพื่อให้เห็นข้อมูลดังกล่าวบางพระองค์จากหนังสืองานถวายพระเพลิงพระศพหม่อมเจ้าอัปภัศรภา เทวกุลมา ณ ที่นี้

พระนามพระราชโอรส/พระราชธิดา

คำสั่งสอน จากคำแปลแนบท้ายพระคาถา

พระองค์เจ้าทวีถวิลลาภ

...ประพฤติโดยลำพัง มีอำนาจในตน เป็นที่พึ่งแก่ญาติ...รักษายศของบิดาผู้ชนกเกิด...

พระองค์เจ้าเกษมสันต์โสภาคย์

...ทำการของคนอื่นจงได้เพื่อจัดตั้งซึ่งตระกูลของบิดาไว้...

พระองค์เจ้ากมลასน์เลอสร

...จงเป็นผู้มีศีลเกลียดกลัวต่อบาปกรรมจงอย่าทำตระกูลวงศ์ให้เสื่อมแม้ตระกูลวงศ์จะเสื่อมไปก็จงนำความเจริญมาในเบื้องหน้าอีกต่อไป...

พระองค์เจ้าอนุภรณ์อนันตนรไชย

...จงรักษามารดา...มารดาเป็นที่อาศัยของบุตร...

พระองค์เจ้าเกษมศรีศุภโยค

...พึงรักษายศของบิดาไว้...

พระองค์เจ้ากาบกนกรัตน

...จงเป็นผู้รักษาวงศ์ รักษาตระกูลอันเป็นของบิดาที่บิดาได้รักษามาแล้วและจงรักษามารดาของตนด้วย...

พระองค์เจ้าเทวัญอุทัยวงศ์

...จงให้กุมารนี้รักษามารดาของตนอย่างไรถ้าในอนาคตเป็นคนเลี้ยคนอื่นแล้ว ก็พึงให้รักษาทะกูลบิดาต่อไปเทอญ...

พระองค์เจ้าบุษบงเบิกบาน

...จงรักษาไว้ซึ่งธรรมเนียมของตระกูลและบิดามารดา...

พระองค์เจ้าจันทรทัตจุฑาธาร

...มีปัญหามากเป็นคนละเอียด มีปฏิภาณ...กุมารนั้นจนสามารถรักษาบิดามารดา พี่น้องชายหญิงอันเป็นชนเสมอกันเหล่านี้...

พระองค์เจ้านารีรัตนา

...ปรีชาฉลาดในกิจการงานทั้งปวง...ด้วยกิริยาที่เขาสรรเสริญและให้มีปรีชาสามารถ อาจรักษาบิดามารดา และญาติวงศ์ทั้งสองฝ่าย...

พระองค์เจ้าไชยานุชิต

...จงเป็นที่พึ่งของญาติทั้งหลาย...

พระองค์เจ้าวรธรรมาร

...จงเป็นผู้สามารถอย่างยิ่งเพื่อรักษามารดาเกิด...

พระองค์เจ้าดิศวรกุมาร

...กำลังกายอันแก่กล้า...กำลังปัญญารู้รอบข้อในกิจการทั้งปวงและให้ฉลาดในปฏิภาณโวหาร กล่าวคำโต้ตอบในที่ประชุม...พึงรักษาไว้

ซึ่งตระกูลวงศ์ให้ดำรงยืนยาวและพึงรักษาไว้ซึ่ง
จรรยาคือความประพฤติชอบธรรมสุจริต...

พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ

...มีฤทธาภาพใหญ่ มีปัญญาและปรีชาใน
ประโยชน์อย่างใด พึงรักษาตระกูลให้สำเร็จ
ประโยชน์อย่างนั้นเทอญ

จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีความตั้งพระทัยที่จะ
อบรม สั่งสอน ว่ากล่าว ตักเตือน ตลอดทั้งชี้แนะให้บรรดาพระเจ้าลูกยาเธอและพระเจ้าลูกเธอ
ทั้งหลายให้ตระหนัก ในเรื่องของการดำรงตนให้เหมาะสมกับสถานภาพ และอิสริยยศที่กำเนิดติดตาม
ตัวมาอันนำมาซึ่งเกียรติยศสรรเสริญต่อหมู่มหาชน ทั้งนี้เพื่อสร้างความยอมรับนับถือในหน้าที่การงาน
ทางราชการต่างๆ นอกจากนี้พระองค์ยังทรงปลูกฝังในเรื่องของความกตัญญูตา ต่อบิดามารดา รวมทั้ง
ญาติสนิทมิตรไมตรี พระองค์ทรงให้ความสำคัญกับเรื่องการศึกษาจะเห็นได้ว่าคำสั่งสอนส่วนใหญ่และ
ในหลายพระองค์จะเน้นในเรื่องของปัญญาและความรู้เป็นสำคัญ ตลอดทั้งยังทรงให้ยึดมั่นในบวรพุทธ
ศาสนาเป็นแก่นหลักในการดำรงพระชนมชีพได้อย่างร่มเย็นเป็นสุข คำสั่งสอนแนบท้ายคานานี้บุคคล
โดยทั่วไปสามารถนำมาปรับใช้ให้เข้ากับครอบครัวตนเองได้เป็นอย่างดี เป็นวิถีปฏิบัติของผู้ที่ได้ชื่อว่า
เจริญแล้ว ทั้งนี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสนพระทัยที่จะอบรมสั่งสอนคนทุก
คนทั้งที่อยู่ใกล้พระองค์และไกลพระองค์ออกไป สุดแล้วแต่ผลสัมฤทธิ์นั้นจะประสบความสำเร็จมาก
น้อยเพียงใด จากพระราชนิพนธ์พระคานาดังกล่าวเป็นอีกตัวอย่างหนึ่งที่ชี้ให้เห็นถึงพระจริยวัตรของ
ความเป็นพ่อ และความเป็นครู ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นอกจากนี้พระองค์ยังทรง
แสดงความเป็นกัลยาณมิตรธรรม หรือ ครุฐานิยธรรมในฐานะที่เป็นกัลยาณมิตรของศิษย์ว่าผู้เป็นครู
ต้องพร้อมด้วยองค์คุณ ๗ ประการ (อำไพ สุจริตกุล อ้างถึงใน สมุน อมวิวัฒน์และคณะ รายงานการ
วิจัยเล่มที่ ๒ ความคิดและภูมิปัญญาไทยในทางการศึกษา ๒๕๓๔: ๔๔) ได้แก่

- ๑.ปิโย : เป็นที่รัก หมายถึง มีความรักเมตตาและทำตนให้เป็นที่รักของศิษย์
- ๒.ครุ : หน้าเคารพหน้าศรัทธา วางตนดีงาม มีความหนักแน่นแน่วหนา เคารพยำเกรง
- ๓.ภาวนีโย : ปฏิบัติหน้าเลื่อมใสเพราะฝักอบรมตนเองให้เจริญด้วยความรู้ความสามารถ
- ๔.วตฺตา จ : พร่ำสอนพร่ำเตือนศิษย์ด้วยความหวังดีทุกเมื่อ
- ๕.วจนฺทโม : อดทนต่อถ้อยคำของศิษย์แม้ศิษย์จะชักใช้ลงดี หรือพูดเสียดสีกระทบกระทั่ง
- ๖.คฺมภิรณ จ กถิ กตฺตา : สอนกระจ่างชัดเรื่องยากทำให้เข้าใจง่ายคลี่คลายความสงสัย
- ๗.โนจฺจฺฐาเน นิโยชเย : ไม่ชักนำศิษย์ไปทางที่เลื่อม

หลักธรรมแห่งความเป็นครูดังกล่าว เมื่อนำมาพิจารณาจะเห็นว่ามีความสอดคล้องตรงกับ
พระราชจริยวัตรในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอย่างชัดเจนทุกประการ ทรงทำหน้าที่
ของความเป็นครูที่ดีต่อพระราชโอรสและพระราชธิดา พระราชวงศานุวงศ์ทุกระดับชั้น ข้าราชการขุน
นาง ตลอดถึงอาณาประชาราษฎร์โดยทั่วไปได้เป็นอย่างดี พระองค์ทรงใช้การศึกษาในทุกช่องทางที่จะ
ทรงปฏิบัติได้ ทรงมีรูปแบบกระบวนการถ่ายทอด หรือการสั่งสอนอย่างรอบด้าน กระบวนการสั่งสอน
จึงเป็นตัวจักรสำคัญในการส่งทอดความรู้ชี้แจงแถลงไข ตักเตือนรู้สติ อบรมจรรยา เป็นสำคัญ

กระบวนการถ่ายทอดและการสั่งสอนจึงเป็นเครื่องมือที่มีความสำคัญมากกับการดำรงรักษาพัฒนาและการถ่ายทอดความรู้ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะการสั่งสอนหมายถึงการชี้แจงให้เข้าใจและบอกให้ทำตามวิถีชีวิตไทย การสั่งสอนมีความหมายกว้างขวางครอบคลุมถึงการให้การศึกษาอบรมเพื่อให้เด็กเป็นผู้มีความรู้ เป็นผู้มีความประพฤติดี เป็นผู้มีความประพฤติดีงาม วิธีการสั่งสอนส่วนใหญ่เป็นการสั่งการตักเตือน การแนะนำแนวทางที่ดี การห้ามปราม การส่งเสริมให้กำลังใจและการลงโทษ ทั้งนี้ผู้สั่งสอนยังต้องแสดงน้ำใจที่รักห่วงใยและปรารถนาดีต่อศิษย์อย่างแท้จริง ศิษย์จึงจะมีความเคารพและสำนึกบุญคุณของครู หรือบุตรธิดามีความเคารพบุญคุณของพ่อแม่อยู่เสมอ การสั่งสอนอีกนัยหนึ่งคือการสั่งสอนให้เด็กมีความรู้ หรือเป็นการสอนหนังสือโดยมีความเชื่อมั่นว่าคนที่มีความรู้นั้นจะสามารถเอาตัวรอดได้ และเป็นคนที่มีความเกียรตินี้ในหนังสือประณม ก กา ได้แสดงวัตถุประสงค์ของการสั่งสอนไว้หลายประการ เช่น การสอนให้จดจำ การสอนให้รู้ การสอนให้เชื่อฟัง สั่งสอนห้ามปราม สั่งสอนให้ทำตามอย่าง สั่งสอนให้รู้จำแนกวิธีการ สั่งสอนให้รู้จักระมัดระวังตัว สั่งสอนให้คิดโดยใช้ปริศนาคำทาย สั่งสอนให้คิดโดยวิธีตอบคำถามเป็นบทสนทนา และสั่งสอนให้รู้จักประโยชน์ของธรรมชาติด้วย การสั่งสอนตามวิถีไทยจึงมีความหมายกว้างขวาง (สุมน อมวิวัฒน์และคณะ, ๒๕๓๔: ๔๔ และ ๕๓-๕๕)

ฉะนั้น การสอนจึงเป็นพฤติกรรมที่สำคัญอันเป็นพื้นฐานลำดับต้นๆ ที่จะพัฒนาให้เป็นบุคคลผู้มีปัญญาสูงขึ้นต่อไป พัฒนาการของการสอนเป็นพฤติกรรมทางธรรมชาติของมนุษย์ สามารถเกิดขึ้นได้ทั่วไปไม่เลือกเวลาสถานที่ที่เป็นลักษณะการสอนที่ไม่มีรูปแบบแน่นอนตายตัว ลักษณะของการสอนเกิดขึ้นจากนักคิดนักปราชญ์เจ้าลัทธิต่างๆ โดยใช้การถ่ายทอดเผยแพร่ความรู้ความคิดความเชื่อของเขา โดยใช้ความสามารถในเชิงศิลปะเฉพาะตัวในการสอน พัฒนาการต่อมาของการสอนเริ่มปลูกฝังกรอบจำความเชื่อความคิดต่างๆ พร้อมกับใช้วิธีการถ่ายทอดความรู้ แบบที่เรียกว่าพร่ำสอนซ้ำแล้วซ้ำอีก ชักจูงโน้มน้าวจิตใจของผู้อื่นให้เห็นคล้อยตามความคิดเห็นความเชื่อนั้นๆ ซึ่งเป็นการสอนเป็นไปตามธรรมชาติยังไม่การสอนอย่างเป็นทางการ การสอนในเรื่องของลัทธิความเชื่อเข้ามามีบทบาทสำคัญในเรื่องการสอนอาชีพต่างๆ หรือความสนใจต่างๆ ของคนเกิดมาจากความคิดที่จะพัฒนาดนในการทำอาชีพต่างๆ หรือต้องการใคร่รู้ในสิ่งต่างๆ ตามที่ตนชอบหรือตรงกับความต้องการของตน โดยเข้าไปสมัครของเป็นศิษย์กับบุคคลที่มีความเก่ง ความชำนาญ หรือความสามารถในด้านต่างๆ เพื่อที่จะเรียนวิชาอาชีพต่างๆ ได้ เช่น วิชาล่าสัตว์ ยิงธนู ฟันดาบ หรือการดนตรี ตลอดทั้งการศึกษาพระธรรมคำสั่งสอนเป็นต้น ในยุคนี้นี้จึงมีการใช้คำศัพท์ว่า “ครู และ ศิษย์” เป็นช่วงของการถ่ายทอดความรู้ ความคิดความเชื่อ ทักษะ เจตคติ โดยเน้นหนักไปที่บทบาทของครูผู้สอนคือ ผู้ถ่ายทอดความรู้ได้ชื่อว่าครู (Teacher) เรียกว่าการสั่งสอน (teaching) หรือ การสอน (ศิสนา แหม่มณี, ๒๕๕๔: ๒-๓)

เมื่อย้อนกลับมาศึกษาเรื่องพระจริยวัตรและพระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะดำรงพระชนม์ชีพเป็นพระเจ้าลูกยาเธอ ทรงติดสอยห้อยตามพระราชบิดา (พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย) ปฏิบัติราชการต่างๆ ทั้งยามปกติ และช่วงภาวะสงคราม ทรงได้รับการสอนสั่งไปพร้อมกับการปฏิบัติราชการ ทั้งในกรณีออกท้องพระโรง ทรงได้รับการสอนให้รู้ระเบียบวิธีราชการ กรณีสานราชการสงครามทรงถูกสั่งสอนบ่มเพาะให้รับรู้จากเหตุการณ์และสถานที่จริง ซึ่งพระราชบิดาทรงสอนพระองค์เป็นไปตามลักษณะของการรับรู้โดยธรรมชาติตามพระราชกรณียกิจของพระเจ้าลูกยาเธอ และแม้แต่ขณะดำรงพระองค์อยู่ในสถานะของความเป็น

เจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดิน ก็ได้รับการพร่ำสอน ปลูกฝังอย่างต่อเนื่องในศาสตร์ต่างๆ ที่จำเป็นต่อการปกครองประเทศ ตามแบบที่เจ้านายไทยชั้นสูงศักดิ์ทรงกระทำกันมา อาทิ การศึกษาภาษาบาลีเบื้องต้น พระพุทธศาสนา วรรณคดี ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ไทย ศิลปการสงคราม การใช้อาวุธการทรงม้าและช้าง ศิลปะศาสตร์ ๑๘ สาขาวิชาทางศาสนาพราหมณ์ ตลอดจนพระราชจริยาวัตรของพระมหากษัตริย์ คติธรรม นิยมจารีตตามโบราณราชประเพณีอันเป็นขัตติยราชประเพณีในพระราชวงศ์

ตลอดทั้งเมื่อครั้งพระองค์ทรงผนวชเป็นสามเณร พระองค์ทรงศึกษาโดยมีครูอาจารย์ที่มีคุณสมบัติพร้อมในการสั่งสอนสรรพความรู้และแนวทางการดำรงพระองค์ตามหลักทางพุทธศาสนา อาทิ สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก สมเด็จพระญาณสังวร (สุข) สมเด็จพระสังฆราช (มี) สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ และต่อมาพระองค์ทรงผนวชเป็นพระภิกษุตลอด ถึง ๒๗ พรรชานับตั้งแต่ปลายรัชสมัยพระราชบิดา จนถึงรัชสมัยแห่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ.๒๓๙๔ อันเป็นช่วงแห่งการเปลี่ยนแปลงในพระชนม์ชีพครั้งยิ่งใหญ่ช่วงหนึ่งของพระองค์ แต่นับได้ว่า การตัดสินใจพระทัยอยู่ในสมณะเพศของพระองค์ตลอดครั้งแรกของพระชนม์ชีพนับว่าเป็นผลดีต่อพระองค์เองและพระราชอาณาจักร ในการต่อมา ช่วงเวลาดังกล่าวพระองค์ทรงบำเพ็ญความรู้อย่างลุ่มลึก ทั้งทรงศึกษาภาษาบาลี มคธ ซึ่งเป็นภาษาที่ใช้บันทึกพระธรรม และคำสั่งสอนศาสนาทำให้พระองค์ทรงรอบรู้หลักธรรมในพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง ทั้งการศึกษาจากครูผู้รู้ การฝึกฝนเข้าเป็นศิษย์สำนักพระเถระรามัญประเทศ นาม “ชาย” ณ วัดบวรมงคล ตลอดทั้งการที่พระองค์ทรงปฏิสังขรณ์ สอบถาม และสืบค้นคว้าความรู้ทางพุทธศาสนาด้วยตนเอง จากพระสงฆ์ที่มีความรู้เช่น พระสังฆราช (สา) และพระภิกษุสงฆ์จากลังกา ตลอดทั้งจากพระธรรมคำสั่งสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อันเป็นครูที่สำคัญยิ่งในพระองค์ และเมื่อบำเพ็ญความรู้ทางพุทธศาสนาแล้ว พระองค์จึงทรงสร้าง ธรรมยุติกนิกาย ในกาลต่อมา นอกจากนี้ผู้ที่มีความสำคัญในพระองค์ที่ทรงสนับสนุนการพุทธศาสนาและพระองค์มาโดยตลอดในระหว่างการผนวชนั้น คือ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในช่วงแห่งการผนวชพระองค์ทรงเสด็จจาริกแสวงบุญไปตามสถานที่ต่างๆ ในพระราชอาณาจักร ทำให้พระองค์ทรงพบเห็นและพบปะไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินประกอบกับการพบหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีสำคัญๆ อาทิ พระปฐมเจดีย์ เมืองนครปฐมโบราณ ศิลารึกหลักที่๑ เป็นต้น ซึ่งส่งผลดีให้กับพระองค์ในช่วงเวลาต่อมาเพราะปัจจัยต่างๆ ที่กล่าวมานี้ทำให้พระองค์ทรงเป็นผู้มีความรอบรู้ในประวัติศาสตร์ความเป็นมาของราชวงศ์ในพระองค์ ตลอดทั้งประวัติศาสตร์ความเป็นมาของแผ่นดิน นอกจากนี้พระองค์ยังได้พระทัยศึกษาเรื่องราวของโลกตะวันตกที่มีเทคโนโลยีและวิทยาการอันทันสมัย โดยพระองค์ทรงศึกษาภาษาต่างชาติ คือ ภาษาละติน และภาษาอังกฤษ โดยเฉพาะภาษาอังกฤษที่มีความสำคัญและเป็นตัวกลางในการเปิดโลกทัศน์ให้กับพระองค์ก่อนการขึ้นครองราชย์ ทั้งนี้การศึกษาทางด้านภาษานี้พระองค์ทรงศึกษา โดยมีครูและผู้รู้ อาทิ บาทหลวง และมิชชันนารี ทั้งชาวฝรั่งเศส อังกฤษและชาวอเมริกา อาทิ บาทหลวงปาเลอร์กัว หมอบรัดเลย์ หมอแมดตูน หมอเฮาส์ และอนุศาสนาจารย์ แคสเวล รวมทั้งพระองค์ยังทรงศึกษาภาษาด้วยตนเองจากการศึกษาเอกสาร หนังสือ วารสาร และวรรณคดีต่างประเทศจนทำให้พระองค์ทรงแตกฉานในวิชาการศึกษา

ซึ่งต่อมาเมื่อพระองค์ทรงขึ้นครองราชย์พระองค์ยังคงใฝ่การศึกษาอยู่ตลอดพระชนม์ชีพ ความลุ่มลึกทางพาหุวิทยาการของพระองค์ที่สั่งสมมานั้น ทำให้พระองค์ตระหนักและพยายามสร้างรากฐานทางการศึกษาให้แก่พระราชสำนัก อันมีพระราชโอรสและพระราชธิดาในพระองค์ ตลอดทั้งฝ่ายใน และข้าราชการต่างๆ รวมทั้งสร้างฐานทางความรู้ให้แก่พระราชอาณาจักรและไพร่ฟ้าประชาชน นับว่าเป็นพระราชกรณียกิจหนึ่งในการพัฒนาทางการศึกษาอย่างเด่นชัดในช่วงแห่งการขึ้นครองราชย์สมบัติ พระองค์ทรงมีแนวพระราชดำริและมีพระราชกรณียกิจเกี่ยวกับการศึกษาที่นำพาให้เกิดการพัฒนาพระราชอาณาจักร ในขณะเดียวกันพระองค์ยังทรงรักษาความเป็นจารีตตามขนบธรรมเนียมประเพณีโบราณที่สืบมา แต่ก็เปิดรับความทันสมัยจากโลกภายนอก ทั้งนี้เพราะการรับข่าวสาร ติดต่อกับชาวต่างชาติ และศึกษาข้อมูลเรื่องราวความเป็นไปในต่างแดนและพระราชอาณาจักรในภูมิภาคเดียวกันกับสยาม ที่กำลังเผชิญชะตากรรมเดียวกัน คือ การแผ่กระจายของลัทธิจักรวรรดินิยมในโลกตะวันตก ที่มีการล่าอาณานิคมแทรกตัวเข้ามา พระองค์ทรงตั้งรับและเผชิญหน้าโดยใช้ “การศึกษา” เป็นตัวขับเคลื่อนพระราชอาณาจักรนำพาชาติไปสู่การรอดพ้นจากวิกฤติการณ์ที่หลายพระราชอาณาจักรมิสามารถก้าวผ่านไปได้ อาทิ พม่า และเวียดนาม

ทั้งนี้ปัจจัยภายในของสยามเองก็เป็นสิ่งที่เอื้อต่อการธำรงรักษาพระราชอาณาจักรเช่นเดียวกัน ซึ่งเมื่อมีความพร้อมบังเกิดในทุกด้านตั้งแต่ขั้นขั้นนำสู่ขั้นรากฐานก่อให้เกิดผลประโยชน์ส่วนรวมจึงตามมาคือ การยังคงรักษาสถานภาพของชาติได้ ดังนั้น การศึกษาจึงเป็นสิ่งที่พระองค์ทรงใช้เป็นเครื่องมือในการแก้ไขสถานการณ์และสร้างชาติได้จริง ดังนั้นการถ่ายทอดความรู้ของพระองค์สู่ชนชั้นต่างๆ จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจยิ่งเพราะปรากฏหลักฐานอย่างไม่เคยมีมาก่อนในรัชสมัยก่อนพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้เทคนิคในการสอนให้เกิดความรู้ความเข้าใจในความเป็นจารีตดั้งเดิมและการรับโลกทัศน์และวิทยาการใหม่ๆ ซึ่งจากการศึกษาด้านเทคนิคการสอนของ ทิศนา ขัมมณี (๒๕๕๔ : ๑๑) พบว่า วิวัฒนาการของการแนวคิดที่เกี่ยวกับการสอนในบางส่วนมีความสอดคล้องคล้ายคลึงกับรูปแบบการสอนที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้รับทั้งในส่วนของการสอนในฐานะที่เป็น “ศิลปิน” อันมีองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ ๑) แบบครอบงำ (Indoctrination) เป็นลักษณะแบบครอบงำสามารถใช้ได้ในการสอนในเรื่องของลัทธิ ความเชื่อ ค่านิยม ๒) ปลุกฝัง (Inculcation) ลักษณะการสอนเป็นแบบการปลุกฝังโดยชักจูงโน้มน้าวใจ ซึ่งสามารถนำไปใช้ได้ในเรื่องของการสอนที่เกี่ยวกับลัทธิความเชื่อ และค่านิยมต่างๆ เช่นกันศาสตร์ในการสอนแบบศิลปินอีกหนึ่งองค์ประกอบที่มีการพัฒนาเป็นลำดับจนพัฒนาเป็นการสอนโดยมีรูปแบบการ สั่ง บอก เล่า อธิบาย ชี้แจง แสดงให้ดู มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูศิษย์ เน้นบทบาทของครู ครูเป็นศูนย์กลาง รูปแบบดังกล่าวเกิดขึ้นได้โดยไม่จำกัดเวลา และสถานที่สามารถนำไปใช้กับการสอนที่เกี่ยวกับความรู้ ความความคิด ความเชื่อทักษะ และเจตคติต่างๆ

ในลำดับต่อไปผู้ศึกษาจะขอยกตัวอย่าง เพื่อชี้ให้เห็นเทคนิควิธีการถ่ายทอดในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นหลักฐานจากพระราชพนธ์ของพระองค์ในรูปแบบเอกสารต่างๆ ตลอดทั้งสำนวนโวหารที่แสดงให้เห็นถึงความลุ่มลึกในการใช้วิธีการสอนในหลายรูปแบบ ดังเช่น จากประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ เป็นเรื่องของการประกาศตลอดทั้งการชี้แจงให้ทราบทั้งสิ้น นอกจากนี้ยังมีรูปแบบการสอนอีก ดังเช่น

๑. เรื่องของการห้าม พบว่ามีจำนวนมาก ได้แก่ ประกาศห้ามตัดกระบวนทางเสด็จ ประกาศห้ามไม่ให้ชักสือแลชวนภิกษุสามเณรประพุดตือนาจาร ประกาศห้ามคฤหัสถ์ไม่ให้คบภิกษุสามเณรที่ประพุดตือนาจาร ประกาศห้ามไม่ให้ผู้มีอำนาจไปเกี่ยวข้องในการพิจารณาคดี ประกาศห้ามไม่ให้หม่อมห้ามเจ้าต่างกรมมาคบบางใน ประกาศห้ามไม่ให้ทำฎีกาด้วยกระตาดม้วนแลให้ใช้อักษรตามแบบอย่าง ประกาศห้ามมิให้ภิกษุสามเณรคบผู้หญิงมาพูดที่กุฎิ ประกาศห้ามไม่ให้ทำศพหน้าวัดหลวงหรือริมทางเสด็จ ประกาศห้ามไม่ให้คนสูบฝิ่นเป็นขุนหมื่นรับเบี้ยหวัด ประกาศห้ามมิให้ทำช้างและประกาศห้ามมิให้นับอัฐโสฬสที่พื้นแข็งๆ เป็นต้น ในที่นี้จะขอยกตัวอย่างในบางประกาศดังนี้

ประกาศห้ามมิให้นับอัฐโสฬสที่พื้นแข็งๆ

ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๑๑ ขึ้น ๒ ค่ำ ปีจอ จัตวาศก

ใครจะนับเบี้ยกะแปะอัฐและโสฬสที่ใดๆ ห้ามอย่าให้เทลงนับที่พื้นปูน พื้นศิลา และพื้นอิฐกระเบื้องและกระดานแข็งๆ หยาบๆ ของจะสีกหล่อเสียวดลหายไปเร็ว ให้ปูผ้าหรือเจียมลงก่อนแล้วจึงเทลงนับบนผ้าหรือเจียมทุกแห่งทุกตำบล คนทั้งปวงจะต้องพร้อมใจสงวนเพราะใช้ด้วยกันทุกคนไปนานๆ... (ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔, ๒๕๔๗: ๓๒๔)

๒. เรื่องของการเตือน ได้แก่ ประกาศเตือนผู้ที่ใช้อักษรผิด ประกาศเตือนสติผู้ซื้อขายข้าว ประกาศตักเตือนเรื่องซื้อข้าวขายข้าวปีมะเส็ง ประกาศเตือนสติในคำเรียกเจ้าพระยามุขมนตรีแลหลวงมลอธยานุโยคและกรมล้อมวัง ประกาศเตือนสติคำที่เรียกขากศพ ประกาศเตือนสติในคำว่าปิดตรา ประกาศเตือนสติให้สงวนข้าวไว้ให้พอกินตลอดปี เป็นต้น ตัวอย่างเช่น

ประกาศเตือนสติในคำว่าปิดตรา

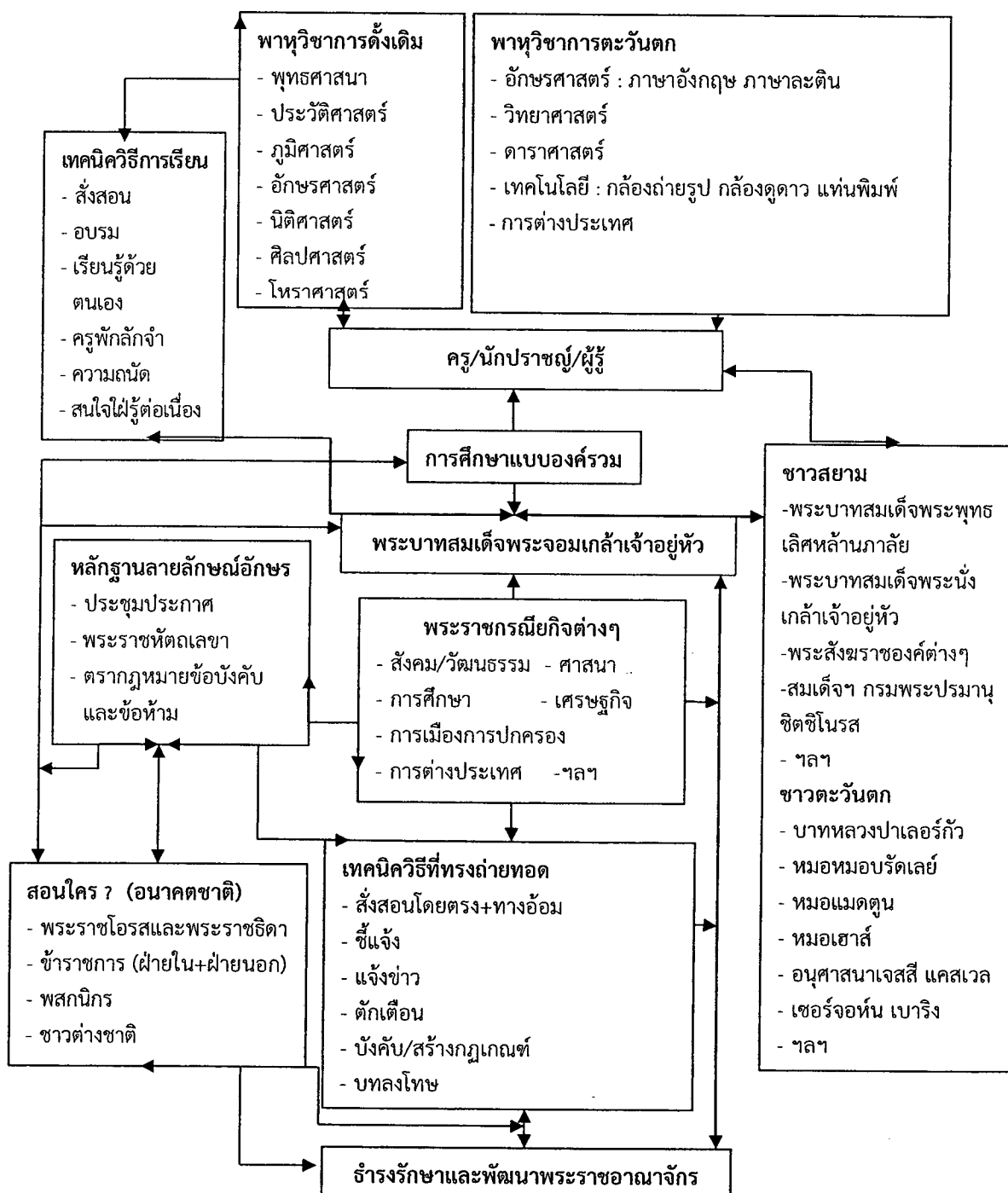
(ปีมะเมีย สัมฤทธิศก)

คำว่าปิดตราบ้าง ปิดตราบ้าง เดียวนี้พากันพูดแลใช้เขียนกันมากนัก...คำนั้นไม่ถูกเลยไม่ตีเลย...ถ้าทำตราให้ปรากฏเป็นสำคัญควรจะเรียกว่า “ตีตรา” ก็ดี “ประทับตรา” ก็ดี ไม่ควรจะว่าปิดตราเลย อนึ่งคำว่า ปิดตา คำนี้เขียนไว้ก็ซุ่ม แต่ยังไม่เข้าใจ คำว่าปิดตรานั้นจะเหมือนว่า จะตา หรือเพราะเอาตาไปจะเข้าหรือ (ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔, ๒๕๔๗: ๒๑๘)

จากข้อมูลข้างต้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกใช้รูปแบบวิธีการสั่งสอนให้สอดคล้องกับรายละเอียดเนื้อหาความจำเป็น จะเห็นได้ว่าการประกาศและการชี้แจงให้ทราบเป็นการประกาศเพื่อให้รู้ความหมาย ข้อมูลและรายละเอียดปลีกย่อย โดยให้มีความเข้าใจตรงกัน รู้ที่มาที่ไป นับเป็นการสร้างองค์ความรู้ให้เกิดขึ้นในสังคม การประกาศห้ามจะทรงใช้กับเนื้อหาเรื่องราวที่ต้องระมัดระวังในการประพฤติปฏิบัติมิให้ผิดกฎหมายบ้านเมืองและผิดทำนองครองธรรม ซึ่งย่อมเกิดผลเสียแก่ผู้ไม่ปฏิบัติตาม ในส่วนของการประกาศเตือนจะทรงเลือกใช้กับข้อมูลเหตุการณ์ที่จะมีอันตรายหรือไม่พึงประสงค์ในภายภาคหน้าแต่ยังพอมีหนทางแก้ไขตักเตือนให้ทันเสียก่อน เพื่อให้รู้เท่าทันก่อนที่จะสายเกินแก้ นับได้ว่าทรงเลือกใช้รูปแบบวิธีการการสอนที่มีรายละเอียดปลีกย่อยเหมือนกับครูที่คอยพร่ำสอนศิษย์ได้ถูกต้องเหมาะสม ตามกาลเทศะสอดคล้องกับวิถีในการดำเนินชีวิตของประชาชนทั่วไป ทั้งนี้สอดคล้องกับพระราชประวัติและพระกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่พบว่าพัฒนาการการสอนแบบศิลป์ ในฐานะเป็นศิลปินมีความสอดคล้องกับพระราชประวัติ ตั้งแต่ครั้งทรงพระเยาว์ ทรงผนวช และทรงขึ้นครองราชย์ ตัวอย่างเช่น การครอบงำ การ

ปลูกฝัง เปรียบเทียบกับทรงได้รับการศึกษาในเรื่องของพระพุทธศาสนา จาริตประเพณี ตลอดทั้งความรู้เทคนิควิทยา ภาษา ประเพณีจากทางตะวันตก นอกจากนี้ความสำคัญของการสอนในฐานะที่เป็น “ศาสตร์” และ “ศิลป์” ซึ่งเป็นพัฒนาการโดยเริ่มจากการสนพระทัยศึกษาอย่างจริงจังและลุ่มลึก ส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นอกเหนือจากการเป็นพระเจ้าแผ่นดินแล้วพระองค์ยังทรงดำรงฐานะ “ครู” ที่นำสรรพศาสตร์มาสู่พระราชอาณาจักรสยาม และจากการศึกษาที่ผ่านมาผู้ศึกษา พบว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็น “ครูต้นแบบ” โดยเป็นผู้ที่มีวิธีการ กลวิธี และกระบวนการถ่ายทอดแบบบูรณาการโดยใช้วิธีการ สั่งสอน อบรม อันครบถ้วนและลึกซึ้ง ผ่าน “การศึกษา” ที่ใช้ เป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างเสริมและพัฒนาพระราชอาณาจักรที่ธำรงรักษาและยืนหยัดอยู่ได้โดยมีพื้นฐานมาจากการพัฒนาองค์ความรู้แบบองค์รวม และใช้กระบวนการถ่ายทอดความรู้สรรพวิชา เพื่อนำพาพระราชอาณาจักรได้อย่างสัมฤทธิ์ผล และเท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมโลก ซึ่งผู้ศึกษาจะขอนำเสนอแผนภูมิที่ ๔ ขึ้นี้ให้เห็นแนวพระราชดำริที่เปรียบเสมือนยุทธศาสตร์ โดยใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือพื้นฐานที่สำคัญดังต่อไปนี้

แผนภูมิที่ ๔ แสดงแผนผังการดำรงรักษา พัฒนา และกระบวนการถ่ายทอดใน
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

จากแผนภูมิที่ ๔ ข้างต้น แสดงถึงแผนผังในการธำรงรักษา พัฒนา และกระบวนการถ่ายทอดที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้ “การศึกษาแบบพหุวิทยาการต่างๆ มาบูรณาการทั้งแบบจารีตประเพณีไทยและความรู้แบบโลกตะวันตก นำไปสู่การศึกษาแบบองค์รวม ในการพัฒนาและสร้างชาติให้ทัดเทียมอารยประเทศในโลกตะวันตกและรอดพ้นจากวิกฤติการณ์ทางการเมืองจากลัทธิการค้าอาณานิคม ส่งผลให้พระองค์ทรงธำรงรักษาพระราชอาณาจักรได้ตลอดทั้งรัชสมัยของพระองค์ และยังส่งผลถึงอนาคตในรัชสมัยต่อไป ซึ่งนับได้ว่าพระองค์ทรงเป็นครุต้นแบบในการพัฒนาการศึกษาของพระราชอาณาจักรสยามอย่างแท้จริง

จากรูปแบบความเป็นองค์รวมในด้านต่างๆ ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะเห็นว่าพระองค์ทรงมีภูมิความรู้ต่างๆ จำนวนมาก และสามารถเลือกใช้ตามสถานการณ์ต่างๆ ได้เป็นอย่างดี รวมทั้งเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกถือเป็นคุณลักษณะพิเศษของการเป็นคนต้นแบบในสาขาต่างๆ โดยเฉพาะผู้บริหารตั้งแต่ระดับประเทศ จังหวัด และกรม กองต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนสามารถนำลักษณะความเป็นต้นแบบมาปรับใช้ได้ทุกยุคทุกสมัย โดยให้รู้จักการรักษาความเป็นอัตลักษณ์ ภูมิปัญญา ควบคู่ไปกับการเรียนรู้วิทยาการและนวัตกรรมสมัยใหม่ได้อย่างสอดคล้องลงตัว ตลอดทั้งสามารถบริหารจัดการ พัฒนาและปรับปรุง โดยไม่ละทิ้งหรือมองข้ามสิ่งเล็กน้อยหรือที่เห็นแต่เปลือกภายนอกกว่าไม่มีประโยชน์แต่อาจจะมีค่าจำเป็นในเรื่องอื่นๆ ได้ และมีความสามารถเลือกใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ได้อย่างถูกช่องถูกทางได้อย่างมีประสิทธิภาพได้อย่างมีประสิทธิภาพ สร้างคุณลักษณะของการเป็นผู้มีความกตัญญูรู้คุณและใฝ่ศึกษาเรียนรู้ตลอดชีวิต นอกจากนี้ยังมีความสามารถในการถ่ายทอดองค์ความรู้ต่างๆ สู่กลุ่มเป้าหมายทั้งที่เป็นองค์กรและคณะบุคคลได้อย่างมีประสิทธิภาพ